

Landschap

Jaargang 2 - nummer 2 - april - mei - juni 2012

Driemaandelijks tijdschrift van Landschap vzw. Verschijnt in januari, april, juli en oktober. Erkenning P 913043

Hallerbos in bloei
Dassen begluren in de Ardennen

Verborgen hoekjes van de Hoge Venen
De comeback van de Europese wolf

COLOFON

LANDSCHAP is het driemaandelijks tijdschrift voor leden van Landschap vzw.

VORMGEVING

www.ramdesign.be

REDACTIE

Jan Loos

OPLAGE

4 000 ex.

COVERFOTO

Kuiken van grote mantelmeeuw

Foto: Lars Soerink (Vilda)

De lidmaatschapsbijdrage van Landschap vzw bedraagt 22 euro per jaar voor het hele gezin. Het abonnement op LANDSCHAP is inbegrepen. Lid worden kan door overschrijving van 22 euro op rekening BE70 0688 9316 6125 (BIC = GKCC BEBB) met vermelding 'nieuw lid via LANDSCHAP'.

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Jan Loos

p/a Landschap vzw

Doornstraat 29

3370 Boutersem

0495-32 53 30

info@landschapvzw.be

www.landschapvzw.be

ONDERNEMINGSNUMMER

0837.482.657

COPYRIGHT

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder voorafgaandelijke toestemming.

Foto: Mark Hamblin - Wild Wonders of Europe

Rewilding Europe

Het Europese platteland ondergaat vandaag ingrijpende veranderingen. Terwijl jonge mensen op grote schaal naar de stad trekken, op zoek naar een job en een modern leven, geraken bergstreken en traditionele plattelandsregio's langzaam maar zeker ontvolkt. Ver moet je niet gaan om dat fenomeen te aanschouwen: in de Argonne-streek in Noord-Frankrijk, amper 200 km van Parijs en Brussel verwijderd, kan zelfs de inwijking van Vlaamse natuurliefhebbers niet meer verhinderen dat de typische dorpjes langzaam maar zeker leeglopen.

Traditionele landbouw is in veel gebieden niet meer lucratief, alleen oudere generaties blijven nog achter op het platteland. Met als gevolg dat op Europese schaal miljoenen hectare land niet meer worden gebruikt. In een land als Portugal is al 20% van het platteland compleet verlaten. In 2020 zal 4 op de 5 Europeanen in stedelijk gebied wonen; de verwachting is dat tot 2030 ongeveer 18 miljoen hectare landbouwgrond gaat vrijkomen en spontaan zal beginnen dichtgroeien met jong bos. Voor honderden planten- en diersoorten die van open en halfopen landschap afhankelijk zijn, is dat geen goed nieuws.

Tegelijk dient zich echter ook een historische kans aan om meer ruimte te maken voor echt wilde natuur in Europa. De spontane natuurontwikkeling stimuleren én ze tegelijk aangrijpen als een unieke gelegenheid voor de heroriëntatie van de regionale economie, dat is het opzet van een nieuw en uiterst ambitieus Europees project. 'Rewilding Europe' kan de verlaten gebieden een nieuwe toekomst bieden, zoals we dat kennen van grote natuurgebieden in Afrika en Noord-Amerika.

De doelstellingen zijn helder: meer ruimte voor woeste natuur, wildernis en wilde dieren. Een duurzaam wildernistoerisme en nieuwe inkomsten uit de verkoop van lokale diensten en producten zijn de belangrijkste middelen om die doelstellingen te bereiken. Rewilding Europe zal in tien Europese gebieden van in totaal 1 miljoen hectare laten zien hoe die visie in praktijk kan worden gebracht. Tien inspirerende projecten waar niet de mens het landschap vormt, maar de natuur zelf.

Verdwenen maar cruciale diersoorten zullen waar nodig worden teruggebracht, vooral grote grazers als wilde paarden, wisenten, oerrunderen, elanden en herten. Zo zullen tien Europese topnatuurgebieden ontstaan van internationale allure. Het worden immense oerlandschappen, groot wild inclusief. Onze eigen Yellowstones en Serengeti's...

Uit 20 genomineerde regio's in Europa zijn inmiddels de eerste vijf projecten gekozen om effectief van start te gaan. In 2013 zullen daar nog vijf nieuwe gebieden bijkomen, elk minimaal 100 000 hectare groot.

Een omschakeling van zwaar gesubsidieerde, onrendabele landbouw naar een uiterst aantrekkelijk, zelfredzaam ecosysteem dat geen beheersubsidies meer nodig heeft, is dat niet de natte droom van elke overheid in crisistijd?

Jan Loos, afgevaardigd bestuurder

Bezoek de website: www.rewildingeurope.com

IN DIT NUMMER | april 2012

foto's: Wouter Pattyn - Naturalight (Hallerbos), Lars Soerink - Vilda (gele morgenster), Serge Sorbi (wolf)

4 Wolven in opmars

Meedogenloos vervolgd door de mens, waren wolven halverwege de 19de eeuw uitgeroeid in de Lage Landen. Maar het tij is gekeerd. Beschermd door Europa, heeft de wolf al Frankrijk en Duitsland heroverd. Een bescheiden voorhoede staat klaar om België én Nederland binnen te trekken...

18 The Blue Forest

Nergens is het voorjaar zó uitbundig als in het Hallerbos. In april bedekken tienduizenden wilde hyacinten de bosbodem met een paarsblauw bloemendecken.

26 De Hollandse connectie van Vilda

Voor de ronduit schitterende Vilda-natuurbeelden zorgen 6 fotografen, 5 Vlamingen en 1 Nederlander. Wij uiteraard nieuwsgierig naar die Nederlander... Al zijn de beelden van Lars Soerink méér dan sprekend, we laten hem toch graag ook zélf even aan het woord...

32 De laatste wildernis van België

Het plateau van de Hoge Venen is een immense brok woeste natuur. Het klimaat is hier extreem, de biodiversiteit oogverblindend, de wouden eindeloos...

40 Wandelen in het Brackvenn

Vele kilometers lattenbrugjes loodsen je door één van de allermooiste hoekjes van de Hoge Venen. Proef de oernatuur op het dak van België!

44 WiSent-It

Onze nieuwsrubriek.

45 Uitgelicht

Mysterieuze geitenmelker...

46 De natuur in!

Beleef het voorjaar met Landschap vzw.

Welkom wolf!

Toppredator eindelijk terug thuis

“Het Europees recht is duidelijk: het is niet aan de lidstaten om te bepalen of ze de wolf zien zitten, het is aan de wolf om te kiezen welke lidstaten hij ziet zitten.”

Arie Trouwborst en Kees Bastmeijer,
respectievelijk universitair docent
milieurecht en hoogleraar natuur-
beschermingsrecht aan de Universiteit
van Tilburg, in Trouw van 27/03/2010

Foto: Yves Adams (Vilda)

DOSSIER

tekst	Jan Loos Leo Linnartz (Ark Natuurontwikkeling)
foto's	Lars Soerink (Vilda) Serge Sorbi Yves Adams (Vilda) Tom Linster Marco Bastiaens (Macciepics) Leo Linnartz Misjel Decler (Vilda) OPT – J.L. Flémal

De 'big five' van bij ons (deel 2)

Portret van de Europese wolf (vervolg)

In elk nummer van LANDSCHAP brengen we een reportage over één van onze grote inheemse zoogdieren. Naar aanleiding van de bijna simultane waarneming van wolven op zowel Belgisch als Nederlands grondgebied in de zomer van 2011, schetsten we vorige keer de ecologie en levenswijze van ons grootste roofdier. In dit vervolg bespreken we zijn voorkomen in Europa en gaan we na hoe (on)gevaarlijk de wolf nu werkelijk is. Tot slot beantwoorden we de vraag die op ieders lippen ligt: hoe waarschijnlijk is het dat er binnenkort ook wolventerritoria in België en Nederland worden gevestigd?

Foto: Lars Soerink

Oorspronkelijk kwamen wolven overal op het Noordelijk Halfrond voor, van de westkust van de Verenigde Staten tot de oostkust van Siberië. Behalve op IJsland leefden ze vroeger in heel Europa, ook in België en Nederland. In een ver verleden was er ontzag voor wolven en hun efficiënte jacht, en mensen hadden weinig last van ze. Maar naarmate de bevolking groeide, er steeds minder wild was en er steeds meer schapen en ander vee werden gehouden, nam het aantal conflicten tussen mens en wolf toe...

GENADELOOS VERVOLGD

In de Middeleeuwen en tot in de 19de eeuw leefden wolven in de directe omgeving van mensen. Wild was er toen niet of nauwelijks, maar op afval in en rond de dorpen was het goed leven. In de periode dat er opgroeiende pups waren, volstond het beschikbare voedselaanbod niet meer en werd het menu noodgedwongen aangevuld met schaap, geit, kalf, veulen en bij hoge uitzondering ook mens.

In de 18de en 19de eeuw was het platteland zo intensief geëxploiteerd door landbouwers en jagende adel, dat er nauwelijks nog prooidieren overbleven en wolven zich wel op landbouwvee en huisdieren moesten concentreren, met veel conflicten als resultaat. De dieren werden meedogenloos vervolgd en afgeschoten om te voorkomen dat ze aan de haal zouden gaan met vee of mensen zouden aanvallen. Daardoor ging het snel bergaf met de wolvenpopulatie...

Al in 1743 verdween de wolf uit Groot-Brittannië. Omstreeks 1800 kwamen wolven nog in redelijke aantallen bij ons voor, maar amper enkele decennia later stierf de wolf ook in België uit. In het begin van de 19de eeuw vormden wolven in de buitenwijken van Brussel nog een serieus probleem, maar al in 1815 waren ze bijna allemaal verdwenen. Afhankelijk van de bron, sneuvelden de laatste Belgische wolven in 1844 in de Ardennen door twee kogels uit het geweer van koning Leopold I, was het een jachtpartij in 1898 nabij Virton die ons grootste land-

Foto: Serge Sorbi

roofdier definitief de das om deed, of werd de allerlaatste wolf pas in 1923 afgeknald nabij Evelette ten oosten van Namen. Feit is alleszins dat de Belgische wolvenpopulatie al in de eerste decennia van de 19de eeuw zo goed als volledig van de kaart werd geveegd, en dat waarnemingen vanaf 1840 uiterst zeldzaam werden.

Hetzelfde verging het de wolf in Nederland. In 1869 werd de laatste wolf bij Schinveld in Zuid-Limburg gezien en mogelijk enkele decennia later, in 1897, nog eentje bij Heeze in de provincie Noord-Brabant. Door intensieve vervolging was de wolf eerder al uit grote delen van Nederland verdwenen.

In het begin van de 19de eeuw was er nog een groot wolvenbestand in Noorwegen en Zweden, maar daarna nam ook daar hun aantal zienderogen af. Een uitbraak van de wolvenpest rond 1840, een sterke bevolkingsgroei en – vanaf 1845 – een Noorse overheids campagne om wolven uit te roeien, zorgden ervoor dat er in de jaren '60 van

de vorige eeuw geen wolven meer overbleven in Noorwegen en Zweden.

Uiteindelijk werd de Europese wolf teruggedrongen tot het voormalige Oostblok en de gebergtes van Italië, Spanje en Portugal.

BETERE TIJDEN

Na jaren van vervolging en achteruitgang is de wolf nu op tal van plaatsen weer in opmars en herovert hij delen van zijn voormalig leefgebied. Sinds 1982 is in de Europese Unie de conventie van Bern van kracht, en sinds de jaren '90 ook de Habitatrichtlijn. Samen zorgen die ervoor dat de wolf in Europa een beschermde status geniet als bedreigde diersoort, een stukje biodiversiteit en erfgoed dat we moeten koesteren in plaats van vernietigen.

De Europese wetgeving verbiedt de handel in wolven. Het leefgebied van de wolf dient beschermd te worden en er moeten soortgerichte beheerplannen worden opgesteld. Slechts in uitzonderlijke gevallen is jacht op

Wolven zijn dag- en schemerdieren, maar door felle bejaging zijn ze er een nachtelijke levenswijze op na gaan houden.

Foto: Yves Adams

de wolf toegestaan. Dit kan alleen bij individuele 'probleemdieren', of wanneer er sprake is van een bedreiging voor de openbare veiligheid of volksgezondheid.

Toch is het niet alleen de verbeterde wetgeving die ervoor zorgt dat de wolf zijn wederoptreden maakt. Minstens even belangrijk zijn veranderingen in de maatschappij en daarmee samenhangende veranderingen in het landgebruik in grote delen van Europa. Sinds de tweede helft van de vorige eeuw is er in veel landen een plattelandsvlucht, waarbij nogal wat mensen zijn weggetrokken uit het buitengebied, naar de grote steden. Zo zijn de Europese berggebieden al grotendeels door boeren verlaten.

Naarmate het buitengebied minder intensief gebruikt werd als gevolg van de plattelandsvlucht, ontstond opnieuw meer ruimte voor echte natuur, en dus ook voor de favoriete prooidieren van de wolf. Ook de jachtdruk door de mens – op zowel de wolf als zijn prooi – nam af, en zo kreeg de wolf terug een klein beetje ademruimte.

CULTUURVOLGER

Maar ook de wolf zélf maakte een veranderingsproces door: waar hij tot voor kort de

mens schuwde en teruggetrokken leefde in woeste natuur zoals uitgestrekte wouden en moeilijk toegankelijke gebergtes, heeft hij zich gaandeweg aangepast en gaat hij menselijke aanwezigheid niet langer uit de weg. Steeds vaker vestigen wolven zich in door mensen gedomineerde cultuurlandschappen en profiteren ze van alles wat hun grootste vijand hen – doorgaans ongewild – verschaft. In Zuid- en Oost-Europa leven ze zelfs tot in de steden, zoals in de Roemeense stad Brasov, waar ze 's nachts op strooptocht gaan langs de vuilnisbakken.

SPECTACULAIRE COMEBACK

Inmiddels is de wolf in heel Europa aan een herstel bezig. Op ons continent zijn er nu pakweg 18 000 wolven. Daarvan leven er ongeveer 10 000 in het Europees gedeelte van Rusland. Hoewel de wolf in het verleden als een gevaarlijk beest vervolgd en bijna uitgeroeid werd, is het de soort toch gelukt om in Italië (momenteel ca. 400 wolven), Portugal (ca. 300 wolven) en Spanje (ca. 2 000 wolven) te overleven.

Zelfs in industrielanden als Frankrijk en Duitsland is de wolf nu teruggekeerd. Beide landen tellen momenteel zo'n 100 wolven. Terwijl de comeback in Frankrijk

Een wolf kan met gemak de nek
van een edelhert breken.

op het conto van zwerflustige Italiaanse wolven mag worden geschreven, is de stille herovering van Duitsland te danken aan het einde van de Koude Oorlog en de val van het IJzeren Gordijn, met daarop volgend de hereniging van Duitsland en de uitbreiding van de Europese Unie in oostelijke richting. Zodra Duitsland weer één was, gold immers ook een strikte Europese bescherming in het oosten van Duitsland, op het grondgebied van de voormalige DDR. Werden wolven die vanuit Polen de Oost-Duitse grens overstaken ten tijde van de DDR nog afgeschoten, dan was dat na de Duitse éénmaking helemaal anders en werd het oosten van Duitsland plots het beloofde land voor Poolse zwervers. Wat later volgde dan de Europese bescherming in Polen zelf en in andere voormalige Oostbloklanden.

In Polen leven vandaag zeker 900 wolven en in Slowakije zo'n 400. Daarnaast hebben ook de Baltische staten hun eigen populatie. Roemenië heeft momenteel de hoogste wolvendichtheid van heel de Europese Unie. Verder zijn ook kleinere aantallen wolven aanwezig in Slovenië, Tsjechië, Kosovo en Kroatië.

Europa bezorgde niet alleen de wolven in west én oost een beschermd statuut, sinds de toetreding van een hele reeks Oost-Europese landen tot de Unie kunnen wolven ook een stukje vlotter migreren van oost naar west en omgekeerd. Het IJzeren Gordijn mag dan misschien niet helemaal 'wolf-proof' geweest zijn, een wolf met zwerfambities verkiest beslist een oversteek zonder prikkeldraadasters en mijnenvelden!

Foto: Tom Linster

De wolf is een goede loper en een prima zwemmer. Zwervende wolven steken grote rivieren over en kruisen drukke snelwegen.

Foto: Marco Bastiaens

In Duitsland, Polen, Italië, Frankrijk, Spanje en Zweden nemen wolven tegenwoordig in aantal toe. De bestaande kerngebieden groeien jaarlijks verder uit en vanuit deze kerngebieden verspreiden jongvolwassen wolven zich alle kanten op. Vaak over korte afstand, maar geregeld ook over zeer lange afstanden. Zo is een recent geval bekend van een jonge Duitse wolf die vanuit het oosten van Duitsland 1 500 km aflegde en in Wit-Rusland eindigde, en van een Italiaanse wolvin die naar Noordoost-Spanje emigreerde. Een Noorse wolf liep dan weer vanuit de omgeving van Oslo naar Karlskrona in het uiterste zuidoosten van Zweden, een reis van 700 km in vogelvlucht.

DNA-onderzoek leverde ook bewijzen op van een trektocht van een Poolse wolf naar het Oostenrijkse Tirol, en van Frans-Italiaanse wolven die in 2011 doodleuk vanuit de Alpen tot aan de zuidgrens van Luxemburg en zelfs tot in de Duitse deelstaat Hessen liepen. Bij al die zwerftochten steken ze moeiteloos grote rivieren en drukke verkeerswegen over. De Duitse recordhouder die naar Wit-Rusland trok, maakte na Polen zelfs een ommetje via Litouwen en stak meermaals één van de best bewaakte buitengrenzen van de Europese Unie over; hoge hekwerken over bepaalde trajecten en constante bewaking verhinderden de wolf niet om minstens 6 keer Wit-Rusland in en uit te komen.

SCANDINAVIË

In Zweden komt de nieuwe wolvenpopulatie vooral in het centrum voor. Van daaruit breiden de wolven zich steeds verder uit over het zuiden van het land. Ook in het noorden van Zweden is volop ruimte, maar omwille van de sterke vervolging van roofdieren door de rendierhoeders in Lapland kunnen wolven zich daar nauwelijks handhaven. De Zweedse populatie is ontstaan uit 3 wolven die vanuit Finland en Rusland naar Midden-Zweden getrokken zijn. Nog steeds trekken wolven vanuit Finland naar Zweden, maar door de roofdiervolging in Lapland is het heel erg moeilijk voor deze wolven om de meer veilige delen van Zweden te bereiken. Door haar beperkte omvang en geïsoleerde situering is de Zweedse wolvenpopulatie zéér gevoelig voor inteelt, en dus fragiel.

Jacht en stroperij verergeren het probleem alleen maar. De laatste jaren verdwijnen er op mysterieuze wijze wolven uit de Zweedse populatie. Berekeningen tonen aan dat onder normale omstandigheden de Zweedse wolvenpopulatie inmiddels uit 700 dieren had moeten bestaan. In plaats daarvan telt de Zweeds-Noorse populatie nu 270 wolven.

De Europese Commissie hekelt de lakse houding van de Zweedse regering met betrekking tot het oogluikend toestaan van de wolvenjacht. Ze vraagt Zweden met aandrang om het beleid bij te stellen en het in overeenstemming te brengen met de Europese regelgeving, die de wolf aanwijst

als een soort die volledige bescherming verdient. De Commissie dringt er bij de Zweedse overheid ook op aan om een degelijk 'wolf-managementplan' uit te werken, met onder meer maatregelen om de hoge mate van inteelt binnen de Zweedse populatie terug te dringen. Mogelijk onderdeel van zo'n plan is het uitzetten van een aantal niet-verwante wolven in zuidelijk Zweden om de genetische basis van de populatie te versterken. Zo hoopt men de huidige 'ongunstige staat van instandhouding' alsnog om te buigen naar een goed rapport.

Naast Zweden herbergen ook Noorwegen (enkele tientallen wolven) en Finland (ca. 150 wolven) beperkte populaties. In Estland, Letland en Litouwen leven eveneens meerdere honderden wolven.

DUITSLAND EN POLEN: ÉÉNGEMAAKT WOLVENGEBIED

Ten tijde van de eerste vestiging van wolven in het oosten van Duitsland was de wolf in het naburige westen van Polen nagenoeg uitgestorven. Dat laatste was een pervers neveneffect van de nieuwe Europese bescherming in Polen; zolang er een premie gold voor gedode wolven, was het voor Poolse jagers interessant om steeds een reserve aan wolven te sparen om zo blijvend van de premies te kunnen genieten, maar na de afschaffing ervan was de wolf een tijdlang helemaal vogelvrij. Jaren later werd de Europese bescherming ook in West-Polen effectief, waardoor het aantal wolvenroedels er inmiddels is toegenomen tot 13. Parallel daaraan zijn in Oost-Polen de aantallen nog sterker gestegen, zodat Oost-Poolse wolven nu veel vaker naar het westen trekken.

In 1998 werd er in de Oost-Duitse regio Lausitz, ten zuidoosten van Berlijn, een eerste roedel wolven waargenomen, en inmiddels is de populatie hier alleen maar gegroeid. In Duitsland zijn momenteel 14 wolvenroedels en 9 territoria van solitaire wolven aanwezig. Waar de wolvenaanwezigheid zich aanvankelijk in de regio Lausitz concentreerde en er alleen maar meer territoria in Lausitz zelf bij kwamen, worden nu ook gebieden verder weg opnieuw door wolven bewoond. Waren dit

eerst vooral solitaire dieren, dan blijken deze nu gezelschap te hebben gevonden en jongen gekregen te hebben. Vorig jaar zijn er vijf roedels bijgekomen in het oosten van Duitsland, alle vijf rondom Berlijn. Samen met de 13 roedels in West-Polen vormen de Duitse wolven stilaan een omvangrijke Duits-Poolse wolvenpopulatie.

Het merendeel van de solitaire Duitse wolven zit eveneens in het oosten van het land, naast een enkele in het midden van Duitsland. Het meest westelijke territorium van een solitaire wolf was gesitueerd in Hessen, op amper 200-300 km van de Nederlandse en Belgische grens, maar de 'zittende wolf' werd daar helaas illegaal afgeschoten. Buiten de vaste territoria worden geregeld jonge zwervende wolven voor korte of langere tijd ergens waargenomen. Daarbij kwamen ze al meermaals op minder dan 200 km van de Nederlandse grens.

FRANKRIJK EN DE ALPEN GEHERKOLONISEERD

Sinds 1992 zijn er waarnemingen van wolven in Frankrijk, vooral in het zuidoosten. Hun aantal wordt momenteel geschat op 100. DNA-analyse heeft aangetoond dat deze dieren afkomstig zijn van de Italiaanse populatie. Vanuit Italië hebben de wolven het Nationaal Park Mercantour gekoloniseerd en de Franse Alpen veroverd. Vanuit dezelfde populatie zijn ook wolven naar de Pyreneeën getrokken. Tot in Spanje hebben ze al territoria gevestigd. Al langere tijd is duidelijk dat wolven vanuit Zuid-Frankrijk en Italië zich naar het noorden en westen toe uitbreiden. Inmiddels zitten er ook al wolven van deze populatie in Zwitserland, Oostenrijk, Zuid-Duitsland en de Franse Vogezen. In de Vogezen zijn de eerste roedels helaas afgeschoten, maar inmiddels is er al een nieuwe wolf aanwezig.

In de Oostenrijkse Alpen en Zuid-Duitsland ontmoeten deze Frans-Italiaanse wolven vandaag de eerste Oost-Europese zwervers. Daarmee zijn de Frans-Italiaanse wolven erin geslaagd om een verbinding te leggen tussen twee populaties die zéér lange tijd geen contact meer hadden. De genetische uitwisseling die daarvan het gevolg zal zijn, is van groot belang voor een duurzaam

De Iberische wolf, die in Spanje en Portugal leeft, is opvallend kleiner dan een noordelijke wolf. Ook de vacht is anders.

Foto: Leo Linnartz

voortbestaan van wolven in heel Europa.

SPAANSE EXPANSIE

In Spanje komen de meeste wolven in het noordwesten van het land voor, ruim 1 500 dieren. In het zuiden komt nog een andere maar veel kleinere populatie voor. Vanuit Italië en Frankrijk hebben zich enkele wolven in de oostelijke Pyreneeën gevestigd. Als de dieren hier voldoende met rust gelaten worden, zullen de Frans-Italiaanse wolven vroeg of laat hun Iberische collega's tegen het lijf lopen en kunnen de beide populaties in het noorden zich wellicht aaneensluiten. Dat zou meteen een goede zaak zijn voor de genetische basis van zowel de Spaanse als de Franse wolven. Het totale aantal wolven in Spanje zou rond de 2 000 liggen.

WOLVEN OP LOOPAFSTAND

In heel Europa worden er steeds vaker jonge uitzwervende dieren waargenomen. Tot voor kort zat de meest westelijke Duitse wolf in Hessen, op zo'n 200-300 kilometer van de Nederlandse en Belgische grens, en de meest noordelijke Franse wolf in de Vogezen, op 200 km van de Belgische grens. Als je weet dat een wolf met gemak 50 km kan afleggen in één nacht, dan zitten de Duitse én de Franse wolven stilaan op 'loopafstand' van onze grenzen. In minder dan een week kunnen ze bij ons staan. Bekijken we nog even de zwerftocht van de gezenderde Duitse wolf die vanuit het oosten van Duitsland dwars door Polen naar Litouwen en tenslotte Wit-Rusland emigreerde, dan wordt snel duidelijk dat een zuidwestelijke in plaats van een noordoostelijke koers deze wolf net zo goed tot in hartje België of Nederland had kunnen brengen.

De Belgische wolf in Gedinne komt net als de Nederlandse wolf bij Duiven waarschijnlijk uit het zuiden; dat blijkt onder meer uit kleurschakeringen in de vacht van de twee dieren. Als je een kaart van Europa bekijkt, dan zie je daarop een voor wolven geschikte groene corridor van zuid naar noord lopen: vanuit de uitlopers van de Alpen, via het Zwarte Woud en de Vogezen, door de Ardennen en de Eifel naar Vlaanderen en verder noordwaarts naar Nederland. Absoluut uitsluitend over de herkomst van de

wolven van Gedinne en Duiven is er echter niet; daarvoor is een DNA-staal nodig.

Feit is dat de wolf tot in de nabijheid van onze grenzen genaderd is, en dat de kans op het verschijnen van zwervende jongvolwassen wolven in België en Nederland met de dag groter wordt, al kan het even goed ook nog een poosje duren alvorens er opnieuw een wolf in ons land opduikt.

PRIMA WOLVENLAND

Dat wolven in België en Nederland kunnen overleven, is zo goed als zeker. Grote delen van België en Nederland zijn niet fundamenteel verschillend van de Duitse regio Lausitz, waar de meeste Duitse wolven leven. Wolven mijden het cultuurlandschap niet en laten zich vooral leiden door het voorkomen van prooidieren zoals ree, damhert, edelhert en wild zwijn. De Ardennen zijn zonder meer een potentieel leefgebied voor de wolf, maar de aanwezigheid van een dichte populatie reeën maakt wellicht ook Vlaanderen en Nederland tot een aantrekkelijk actieterrain. Louter wat prooiën betreft, zijn er dus weinig beperkingen aan het voorkomen van wolven in de Lage Landen.

De terugkeer van de wolf in België en Nederland zou voor de natuur een verrijking zijn. En we hoeven ons niet ongerust te maken: wolven en mensen kunnen prima met elkaar samenleven.

WOLVEN EN VEE

Waar wolven leven, worden dieren gedood. En hoewel wolven een voorkeur voor wilde hoefdieren lijken te hebben, wordt soms ook vee, en dan met name schaap en geit, gegeten. Er zijn echter diverse maatregelen om ons vee tegen wolven te beschermen, waardoor predatie sterk beperkt en zelfs volledig voorkomen kan worden. Het zijn dan ook vooral slecht beschermde dieren die door wolven gepakt worden. Belangrijk is het besef dat een middelhoog hekwerk, een beek of sloot, of de nabijheid van een woning voor een wolf geen enkele belemmering vormt. Om ons vee te beschermen, is meer nodig!

Vee kan 's nachts op stal gezet worden. Efficiënt omdat wolven voornamelijk in

Een wolf heeft een krachtige hals, sterke borstkast en slanke buik, en staat hoog op zijn krachtige poten.

Foto: Leo Linnartz

Foto: Misjel Decler

de nacht en schemering jagen. Een goed alternatief is het plaatsen van een schrikdraadraster om wolven tegen te houden. De draden moeten wel voldoende dicht bij de grond zitten, zodat wolven er niet onderdoor kunnen kruipen.

Ook waakhonden, niet te verwarren met herdershonden, vormen een goede bescherming voor schapen. Deze speciale hondenrassen zijn opgegroeid tussen de schapen en beschouwen hen als soortgenoten. Roofdieren worden door deze honden consequent weggejaagd.

Een combinatie van maatregelen biedt uiteraard de beste bescherming. Mocht er onverhoopt toch vee gedood worden, dan is het zaak zo snel mogelijk de kadavers op te ruimen. Zo leren wolven dat het doden van vee in tegenstelling tot wild slechts enkele snelle happen voedsel oplevert. Aan de andere kant is het natuurlijk ook belangrijk dat wolven hun natuurlijke prooi wél helemaal kunnen opeten en dat prooiresten dus onge-

moeid gelaten worden in de natuurgebieden waarin ze leven.

HOE BOOS IS DE WOLF?

Telkens als de wolf in het nieuws verschijnt, reageren mensen heftig en emotioneel. Sommige moeders durven hun kinderen niet meer buiten laten spelen, boeren zijn bang voor hun vee en jagers voor hun wild. Onze reacties worden veelal ingegeven door wat we denken te weten van de wolf. De meeste mensen kennen hem enkel van sprookjes of in het beste geval van de dierentuin.

Allemaal hebben we in onze jeugd wel eens een sprookje gehoord waarin een wolf voorkwam. Zo werd de oma van Roodkapje opgegeten door de grote boze wolf, moesten de zeven geitjes zich in de klok verstoppen en jaagt Midas de wolf tevergeefs op de drie biggetjes. Al deze sprookjes hebben mee ons beeld van de wolf bepaald. In onze spreekwoorden is de wolf steevast de slechte. Uitdrukkingen als 'iemand voor de wolven gooien' of

Het leefgebied van een roedel is in Europa ruwweg 200 vierkante kilometer groot. De exacte omvang van het territorium hangt onder meer af van het voedselaanbod.

Een roedel wolven wordt geleid door een alfa-mannetje en -vrouwtje. Zij hebben het alleenrecht op de voortplanting. Na gemiddeld 2 jaar verlaten de jonge wolven de familiegroep.

Foto: Yves Adams

‘een wolf in schapenvacht’ doen niet veel goeds vermoeden. Negatieve sprookjes, mythen en sagen zijn vooral ingegeven door angst: angst voor het onbekende, angst voor een groot roofdier en angst voor hondsdolheid.

Al eeuwenlang leven mens en wolf zij aan zij, en maar zelden werd een mens aangevallen of gedood. Toch kent Europa talloze verhalen over wolven die een spoor van dood en vernieling nalieten. Een eerste belangrijke bemerking daarbij is de volgende: als zelfs vakhmensen vandaag de dag nog problemen hebben om het onderscheid te maken tussen een echte wilde wolf en een wolfhybride, hoe kan dan een slachtoffer van een wolvenaaval of een ooggetuige in vroeger tijden precies geweten hebben of het een wolf of een wolfhybride betrof? Al zal de echte schuldige lang niet altijd een wilde wolf zijn geweest, toch zijn er gronden om aan te nemen dat in vroeger tijden wolvenaavallen wel degelijk voorkwamen.

HONDSOLLE WOLF

De belangrijkste bron van straffe wolvenverhalen is hondsolheid. Voor 1900 kwam deze ziekte over heel Europa voor. Tijdens de laatste fase van deze ziekte verliest een wolf alle angst en gaat als een dolle op pad waarbij hij alles bijt wat hij tegenkomt, ook mensen. Met de komst van moderne medicijnen en vaccinatiemogelijkheden is de ziekte teruggedrongen en inmiddels is vrijwel heel Europa vrij van hondsolheid. Dit soort aanvallen komt dan ook niet meer voor.

MENSENVLEES

In zeer zeldzame gevallen werden in voorbije eeuwen mensen zelf als prooidier gezien, maar telkens was er sprake van bijzondere omstandigheden en incidentele gevallen. Het aanbod van natuurlijke prooidieren was in die tijd extreem laag en ook vee was vaak moeilijk te verschalken. De zeldzame keren dat wolven, gedreven door honger, mensen als prooi aanzagen, kozen de wolven stevast jonge kinderen en vrouwen uit, hele-

maal in lijn met hun aangeboren vermogen om de zwakste prooi te onderscheiden. In enkele gevallen deden wolven zich ook te goed aan lijken, onder meer in oorlogstijd. Soms waren de aanvallers ook hybriden van wolf en hond, die geen angst voor de mens vertoonden. Na het doden van die ene problematische wolf of hybride in kwestie, was het gevaar doorgaans geweken en bleven verdere incidenten uit.

ZELFVERDEDIGING

Door eeuwenlange vervolging heeft de wolf geleerd de mens te mijden. Om risico's te vermijden, zal hij meestal proberen te vluchten voor mensen. Wanneer een wolf in het nauw gedreven wordt, kan hij – zoals elk ander dier – toch aanvallen in een poging om zichzelf te redden. Ook als een herder een wolf aanvalt om zijn schapen te beschermen, kan de wolf zichzelf verdedigen met alle risico's van dien. In middeleeuws Europa was dit een reëel risico, vooral ook omdat veelal jonge kinderen er met de schaapskudde op uit gestuurd werden. Toch was het in het merendeel van de conflicten de wolf die aan het kortste eind trok. Tegenwoordig zijn er in Europa nauwelijks nog herders en zitten jonge kinderen op school. Een dergelijk treffen is dus een grote zeldzaamheid geworden.

MOEDERINSTINCT

Een wolf kan in theorie ook agressief worden als je zijn welpen bedreigt of meeneemt, maar dat is dan ook een bijzonder slecht idee! Wolven verdedigen hun jongen zeer moedig tegen beren, poema's en andere grote predatoren, maar eigenaardig genoeg zijn ze veel minder dapper tegenover mensen die het op hun kroost gemunt hebben. Er zijn genoeg verslagen van trappers of biologen die wolfenpups uit hun hol haalden terwijl de ouders jankend in de buurt op en neer liepen. De angst voor de menselijke tweebener haalt vaak de bovenhand op de moederliefde. En zelfs als ze hun jongen verdedigen of zich in een situatie gedwongen voelen om aan te vallen omdat er geen andere uitweg is, hebben wolven de neiging om alleen in handen, armen of benen te grijpen zonder de aanvaller ernstig te verwonden, om vervolgens snel weg te lopen.

VOEDSELCONDITIONERING

Een laatste reden waarom wolven uitzonderlijk wel eens mensen aanvallen, is het voederen van wolven door mensen. In de Abruzzes vlakbij Rome, maar ook in Amerikaanse nationale parken, zijn er problemen met wolven die na verloop van tijd zo opdringerig worden dat ze mensen gaan aanvallen om het voedsel te veroveren.

BROKJE HOND

Daarnaast kunnen ook honden een factor zijn voor aanvallen van wolven, zowel honden met begeleiding van mensen als sledehonden of kettinghonden bij boerderijen. Kleine honden zijn voor wolven een prooi, grotere honden zijn voedselconcurrenten, dus elke hond is een potentiële aanleiding voor een incident. Als mensen hun honden willen verdedigen, kan het gebeuren dat wolven een verdedigingsaanval beginnen.

Uit Duitsland en Zweden worden nauwelijks conflicten tussen wolven en honden gemeld. Alleen als jachthonden diep in het territorium van een wolf doordringen en de wolf aanblaffen, zal die dat niet tolereren en de aanval inzetten.

In nogal wat landen zijn honden ook vandaag nog een belangrijke voedselbron voor wolven. In Kroatië, bijvoorbeeld, worden veel meer honden dan schapen gedood door wolven. Ook in Polen is dat het geval, al maken honden en katten er nog geen 1% uit van het wolfenvoedsel. Uit Rusland is bekend dat wolven de populatie verwilderde honden flink in toom houden. Soms zijn wolven die honden aanvallen zo intensief op hun prooi geconcentreerd dat ze hun angst voor mensen even lijken kwijt te zijn.

MOETEN WE BANG ZIJN?

Aanvallen door wolven op mensen komen tegenwoordig nauwelijks nog voor. Tijdens de laatste 50 jaar van de vorige eeuw zijn er in Amerika, Europa en Rusland samen slechts 17 slachtoffers gevallen, waarvan de helft dan nog betrekking had op gevallen van hondsdelheid die toen nog heerste. Doorheen de eeuwen is een gestage afname van het aantal wolfenaanvallen waar te nemen. Een afname die vooral verband houdt met de uitbreiding van het

Foto: OPT – J.L. Flémal

natuurareaal, het minder intensief gebruik van de open ruimte, de toename van wild als potentiële prooi en – als gevolg daarvan – het wegvallen van de behoefte om landbouw- en huisdieren aan te vallen.

Ook de afname van hondsdelheid en het gegeven dat jonge kinderen niet langer worden ingezet om schapen te hoeden, verklaren de spectaculaire afname van wolvenaanvallen. Nu er weer volop natuurlijke prooien zijn en hondsdelheid zo goed als uitgeroeid, kunnen wolven en mensen weer vreedzaam samenleven.

De mens – en zeker een volwassene – behoort niet tot het normale prooischema van een wolf, zodat van een gezonde wolf in de vrije natuur in principe geen enkel gevaar uitgaat. Zolang je een wolf niet in het nauw drijft, heb je niks te vrezen. Biologen gaan ervan uit dat er met wolven die toch mensen zouden aanvallen iets grondig mis is.

Tegenwoordig gaan elk jaar miljoenen mensen op vakantie naar gebieden waar wolven leven. Zonder er erg in te hebben, maken ze midden in een wolventerritorium lange wandelingen, niets merkend van zijn aanwezigheid. In diezelfde territoria liggen ook hele dorpen, waar de mensen al decennia lang in vrede samenleven met wolven.

In Duitsland lopen enkele tientallen jonge wolven rond zonder dat iemand daar wat van merkt. Ze leggen flinke afstanden af en hoeven maar af en toe een ree te verschalken om weer een weekje te overleven. Ook de territoriale, 'gevestigde' wolven zorgen voor weinig overlast, op voorwaarde dat we onze schapen en geiten preventief beschermen.

EÉN VAN DE MINST GEVAARLIJKE DIEREN

Als je het aantal aanvallen van wolven op mensen vergelijkt met het aantal conflicten tussen mensen en andere diersoorten, dan wordt al snel duidelijk dat wolven ondanks hun grootte en hun onbetwistbare potentieel om te doden toch één van de minst gevaarlijke wilde dieren zijn. In verhouding sterven véél meer mensen door aanvallen van andere grote roofdieren, door onstuimige hoefdieren, door insectenbeten of stomweg omdat ze gebeten worden door

een hond, de tamme versie van de wolf.

ANGST VOOR DE TWEEBENER

Als we zien dat wolven in groep een tonnen zware, zeer sterke eland kunnen vloeien en vaststellen dat een wolf in z'n eentje met gemak de nek van een edelhert kan breken, dan rijst automatisch toch weer de vraag waarom wij mensen, die toch een zeer gemakkelijk prooi moeten zijn, niet vaker door wolven worden aangevallen.

Onderzoekers menen dat de reden daarvoor te zoeken is in het respect dat wolven hebben voor de mens. Wolven hebben het vermogen om agressie of angst te herkennen en lichaamstaal te interpreteren. Wij mensen bewegen ons zeer bewust, zoals bijna alle roofdieren dat doen. We wandelen stil door de bossen en patrouilleren zelfbewust door de velden, zoals ook een jagende wolf zijn territorium doorkruist. Wolven zouden uit ons gedrag afleiden dat wij zelf jagers zijn, en geen prooi. Bovendien loopt de mens rechtop, net als de beer. Daarmee vallen we in de speciale categorie van de 'tweebeners', soorten die de wolf zoveel mogelijk probeert te vermijden.

Andere wolvenonderzoekers menen dat het onze dodelijke wapens zijn die de wolf afschrikken. Daarbij moeten we niet alleen aan onze moderne geweren denken; ook de speren en de pijl en boog van onze verre voorouders waren efficiënte wapens en de dragers ervan dus gevaarlijke jagers. Zelfs een knuppel is voor wolven een gevaarlijk wapen. In een ver verleden stierf menige wolf door de knuppel van een herder die zijn schapen of geiten verdedigde.

De angst voor de tweebener zit diep in de genen van de wolf geworteld en werd van generatie op generatie doorgegeven. Wolven die minder angst voor mensen hadden, overleefden simpelweg niet. Eeuwen van vervolging zorgden ervoor dat de wolf gaandeweg meer en meer mensenschuw werd en dat het in zijn genen werd ingebakken. Arctische wolven, die nooit door de mens vervolgd zijn geworden, zijn veel minder mensenschuw.

Feit is dat Europese wolven extreem schuw zijn en ons mijden. Echter, wij men-

Uit studies blijkt dat de wolf zijn prooidieren niet of nauwelijks reguleert. De aantallen wolven zijn altijd min of meer in evenwicht met de hoeveelheid beschikbare prooi.

Een wolf heeft 3 tot 4 kilogram vlees, merg en ingewanden per dag nodig, maar hij kan ook 10 kilogram voedsel in één keer eten en daar dagenlang van leven.

sen dringen voortdurend en op een héél drastische manier binnen in de territoria van de wolven en beperken daardoor hun mogelijkheden om prooi te vangen. De tolerantie en het aanpassingsvermogen van de wolf is enorm groot. Het is juist ongelooflijk dat niet veel méér aanvallen op mensen hebben plaatsgevonden.

Mensen hoeven vandaag dus écht niet meer bang te zijn voor de wolf, maar moeten hem wel de ruimte geven.

RICHTLIJNEN VOOR GELUKZAKKEN

De kans dat je de wolf in zijn leefgebied écht te zien krijgt, is overigens heel erg klein. Wolven zijn al niet dik gezaaid, en als het enigszins kan, mijden ze mensen. Wolven merken mensen doorgaans ook veel eerder op dan wij hen; hun natuurlijke reactie is dan om zich niet te laten zien. Komt het toch tot een echte ontmoeting, bijvoorbeeld als de wind verkeerd staat, dan reageren wolven met grote voorzichtigheid en zijn ze zelden of nooit agressief.

Mocht je zelf ooit onverwacht oog in oog staan met een wolf, besef dan eerst en vooral dat je een ongelooflijke gelukzak bent. Tegelijk: blijf rustig! Blijf staan, hou voldoende afstand, of loop langzaam van het dier weg. Je kan het beest ook rustig toespreken, vooral als hij jou nog niet had opgemerkt, om een schrikreactie te voorkomen. Probeer, voordat het dier waarschijnlijk snel weer verdwijnt, zo goed mogelijk zijn uiterlijk in je op te nemen. En, oh ja, maak als het kan een foto, zodat achteraf kan nagegaan worden of het daadwerkelijk om een heuse Europese wolf ging.

Ervaringen wijzen uit dat de kans veel groter is om een wolf vanuit een auto te zien als die een weg of een akker oversteekt, dan al wandelend of fietsend door het bos. Toegegeven, de kans dat je effectief een wolf in de kijker krijgt, is voorlopig nog belachelijk klein.

Maar wat vandaag nog ongewoon is, is dat morgen misschien niet meer. Want de vraag is al lang niet meer óf de wolven eraan komen, alleen nog wannéér ze eraan komen. Wees voorbereid!

Foto: Yves Adams

Foto: Marco Bastiaens

WANDELING

tekst Jan Loos
foto's Yves Adams (Vilda)
 Johan van de Watering
 Wouter Pattyn (Naturalight)
 Jeroen Mentens (Vilda)

Naast de paarsblauwe hyacinten geven ook de witte bloemen van daslook kleur aan de beekvalleien in het Hallerbos.

Foto: Yves Adams

Stress bij de voorjaarsflora... Snel bloeien voor het bladerdak zich sluit!

Foto: Johan van de Watering

Wilde floralien op de rand van Brussel

Hallerbos

Lang voor de Vlaamse televisiespeurder Witse het charmante provinciestadje Halle op de kaart zette, was het al alom geliefd bij natuurliefhebbers uit binnen- én buitenland. Rond half april kleuren ontelbare wilde hyacinten het Hallerbos zo prachtig blauw dat jaarlijks duizenden wandelaars komen genieten van deze bijzonder stemmige bloemenzee.

Hoewel deze hartenbreker vandaag de dag nog steeds dik 589 hectare telt (waarvan 48 hectare in het Waals gewest), maakte het Hallerbos, vandaag beheerd door het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) van de Vlaamse overheid, ooit deel uit van het legendarische Kolenwoud dat zich uitstrekte van de Vlaamse Ardennen tot de Maasvallei. Een gigantisch boscomplex dat vanaf de Romeinse tijd stilaan verbrokkelde. Vandaag herinneren alleen forse relictten als het Neigembos, Buggenhoutbos, Hallerbos, Zoniënwoud en Heverleebos-Meerdaalwoud nog aan het uit de kluiten gewassen oerbos van weleer.

BOS IN ONVERDEELDHEID

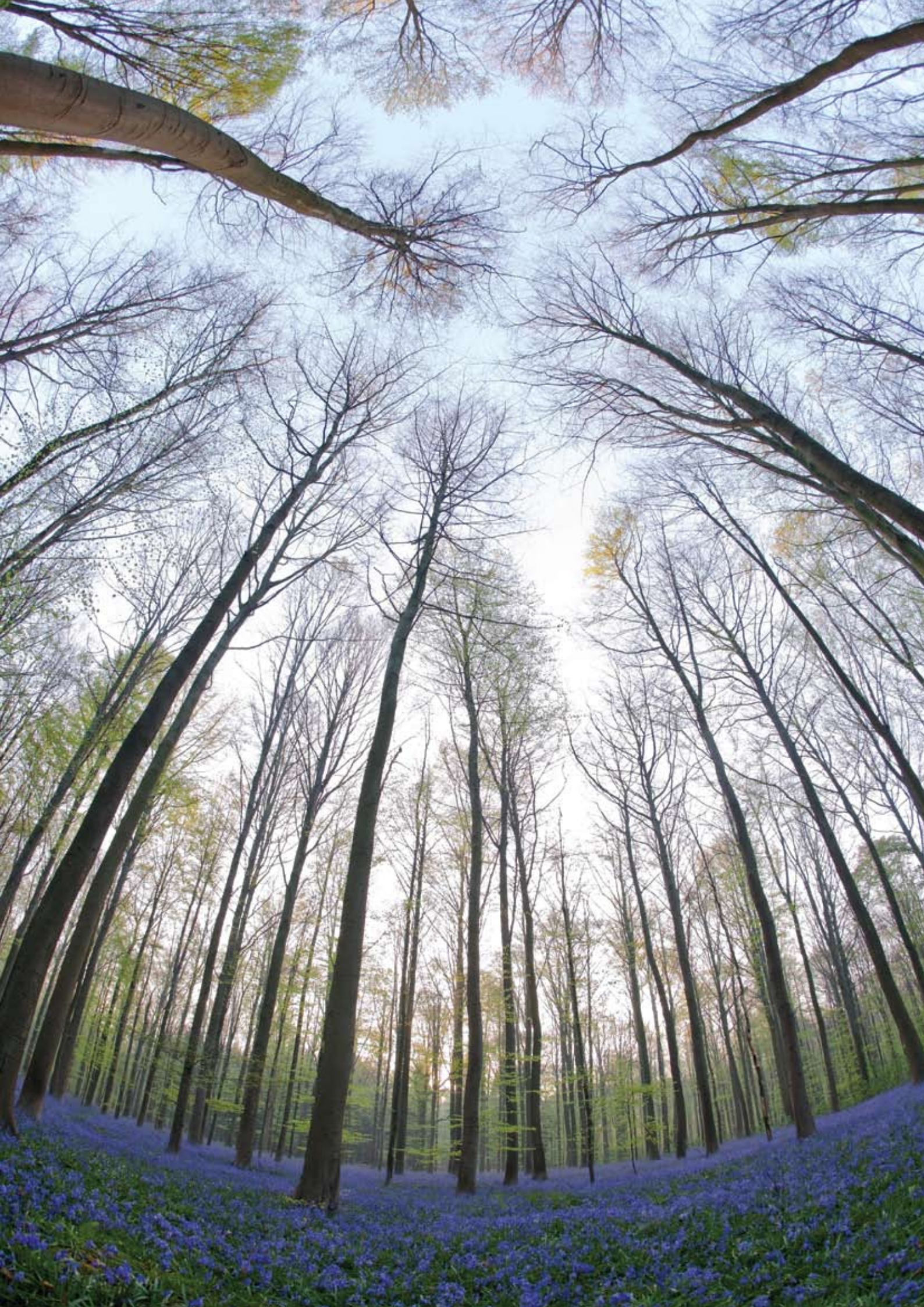
Al in 686 vinden we de eerste verwijzing naar het Hallerbos, wanneer de Heilige Waltrudis uit het huis der Merovingers besluit haar landgoed en bos te schenken aan het kapittel van de abdij van Bergen. Enkele historische Bourgondische en Habsburgse erfenissen later gaf koning Filips IV van Spanje in 1648 het 'Land van Halle' – de stad Halle en twee derden van het Haller-

bos – als onderpand voor een lening aan de hertog van Arenberg. Aangezien de koning niet uitblonk in schuldaflossing, kwam twee derden van het bos in handen van de hertog, één derde bleef eigendom van het Bergense Sint-Waltrudiskapittel.

Beide eigenaars stapelden onenigheid op onenigheid en besloten uiteindelijk om het bos, goed voor 900 bunders of 1125 hectare, op te meten. In 1779 werd het bos opgemeten en werden 24 piramidevormige meerpalen geplaatst die voortaan de grens moesten markeren. Vandaag herinneren nog enkele grenspalen – de gebeitelde opschriften 'AR' (Arenberg) en 'SW' (Sint-Waltrudis) verwijzen naar de eigenaars – aan de scheidingslijn van toen.

Klein detail: de meting wees eveneens uit dat de oppervlakte van het bos in dik een eeuw tijd vrijwel gehalveerd was doordat grote delen op de schop waren gegaan ten voordele van de landbouw. Staat de ecologisch bijzonder waardevolle verbinding tussen het Hallerbos en het Zo-

niënwoud in 1777 nog op de kaart van Graaf de Ferraris, dan blijkt ze begin 19de eeuw evenzeer gesneuveld omwille van landbouw en ontbossing.

Toen als gevolg van de Franse revolutie het kapittel van Bergen opgeheven werd in 1797, kregen de Arenbergs, die al Heverleebos en Meerdaalwoud in hun bezit hadden, het volledige Hallerbos in handen.

OORLOGSSLACHTOFFER

Ook tijdens de Eerste Wereldoorlog bleef het Hallerbos niet gespaard. Zowat alle grote bomen moesten eraan geloven want de Duitse bezetter eiste ze op wegens broodnodig voor onder meer de bouw van loopgraven. Het resultaat was een regelrechte kaalslag.

Toen het bos in 1930, bij wijze van compensatie voor geleden oorlogsschade, in het bezit kwam van de Belgische Staat, volgden dik twintig jaar van intensieve herbebossing met 200 hectare beuk en 100 hectare eik op de leembodems en 85 hectare den en andere naaldbomen op de zandbodems. Nog een opvallende verschijning in het Hallerbos is de sequoia of mammoetboom. In 1968 sneuvelde evenwel opnieuw 25 hectare van het Hallerbos voor de aanleg van de E19 van Brussel naar Parijs.

Gezien de gelijkaardige ouderdom van alle bomen in het Hallerbos, want omstreeks dezelfde tijd geplant, wordt er sinds enige tijd hard gewerkt aan zowel verjongen als omvormen van 20 hectare beukenbestanden. Zo worden bij selectieve dunningen inheemse bomen en struiken als gewone es, haagbeuk, linde, lijsterbes... flink gespaard. Het inheems loofhout trekt op zijn beurt streekeigen dieren en planten aan.

Verder gaat er ook heel wat aandacht naar de inrichting van natuurlijke bosranden en zoomvegetaties. Nieuwe open plekken in een aantal naaldboutbestanden brengen behalve zon ook leven in het bos.

BLAUWE BLOEMENZEE

Het Hallerbos is niet alleen het meest uitgestrekte bosgebied tussen Zenne en Zoniën, het uitgesproken reliëf vol steile

hellingen, valleitjes met opborrelende bronbeekjes en diep uitgesleten holle wegen geeft het Hallerbos ook een bijzonder speels karakter.

De onbetwiste publieksliefeling is uiteraard de wilde hyacint, die van midden april tot begin mei de show steelt in het Hallerbos. Nergens anders is de bosbodem zo bedekt met het uitbundige, paarsblauwe deken van wilde hyacint.

Het zal dan ook niet verbazen dat mensen van heinde en verre afzakken naar het Hallerbos om er zich te laten bedwelmen door de onwezenlijke kleur en de indringende geur van ontelbare hyacinten. Behalve wilde hyacint komen ook witte klaverzuring, bosanemoon, salomonszegel, gele dovenetel, daslook, wilde narcis, gevlekte aronskelk, éénbes en lelietje-van-dalen hier voor. Voorjaarsbloeiërs genieten vanaf half maart van de eerste zonnestralen en bloeien weelderig tot het bladerdak van de beukenbomen zich sluit.

Minstens zo uniek zijn ook de vochtminnende planten zoals speenkruid, slanke sleutelbloem, dotterbloem en goudveil. Ze zijn gebonden aan het bronwater – doorgaans kalkrijk – dat hier opwelt uit de flanken en bodems van de valleien.

Niet minder dan 105 vogelsoorten werden al waargenomen in het Hallerbos. Spechten en roofvogels zoals buizerd en sperwer zijn hier graag geziene gasten. Maar ook bosuilen en tal van zangvogels zijn van de partij. Het Hallerbos is ook het leefgebied van roofdieren als vos, bunzing en wezel. Met wat geluk kan je zelfs reeën spotten, hoewel die in tijden van drukte liever de rust van de achterliggende natuurgebieden opzoeken.

WACHTBEKKEN VOOR SNELWEGWATER

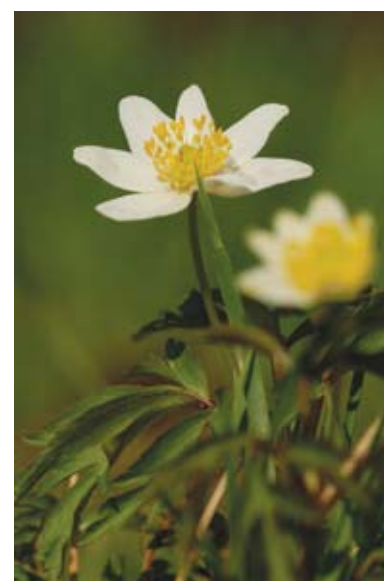
Onverwachte bewoners van het Hallerbos zijn dan weer de rivierdonderpad, beekprik en beekforel. Naar Vlaamse normen zeer zeldzame vissen die het best kunnen vinden in één van de vier beken die in het Hallerbos ontspringen. Een regelrechte bedreiging voor de waterkwaliteit en dus ook voor deze unieke vispopulaties is het

Brandhout op bedje van hyacint

Foto: Wouter Pattyn

Bosanemoon

Foto: Christian Xhardez

Wilde hyacint

Foto: Johan van de Watering

Licht in de beukenkathedraal

Foto: Wouter Pattyn

Dood hout op de bosbodem is
de gedroomde leefomgeving
voor de vuursalamander.

‘snelwegwater’ met opgelost strooizout van de aangrenzende E19 dat vroeger via de Steenputbeek werd afgevoerd. Dit snelwegwater kan als het ware niet snel genoeg weg zijn uit het gebied! Al klinkt het paradoxaal, sinds enkele jaren is dit probleem efficiënt verholpen door een wachtbekken (!) dat niet alleen al het snelwegwater opvangt, maar ineens ook debietpieken en de daarmee gepaard gaande erosie vermijdt.

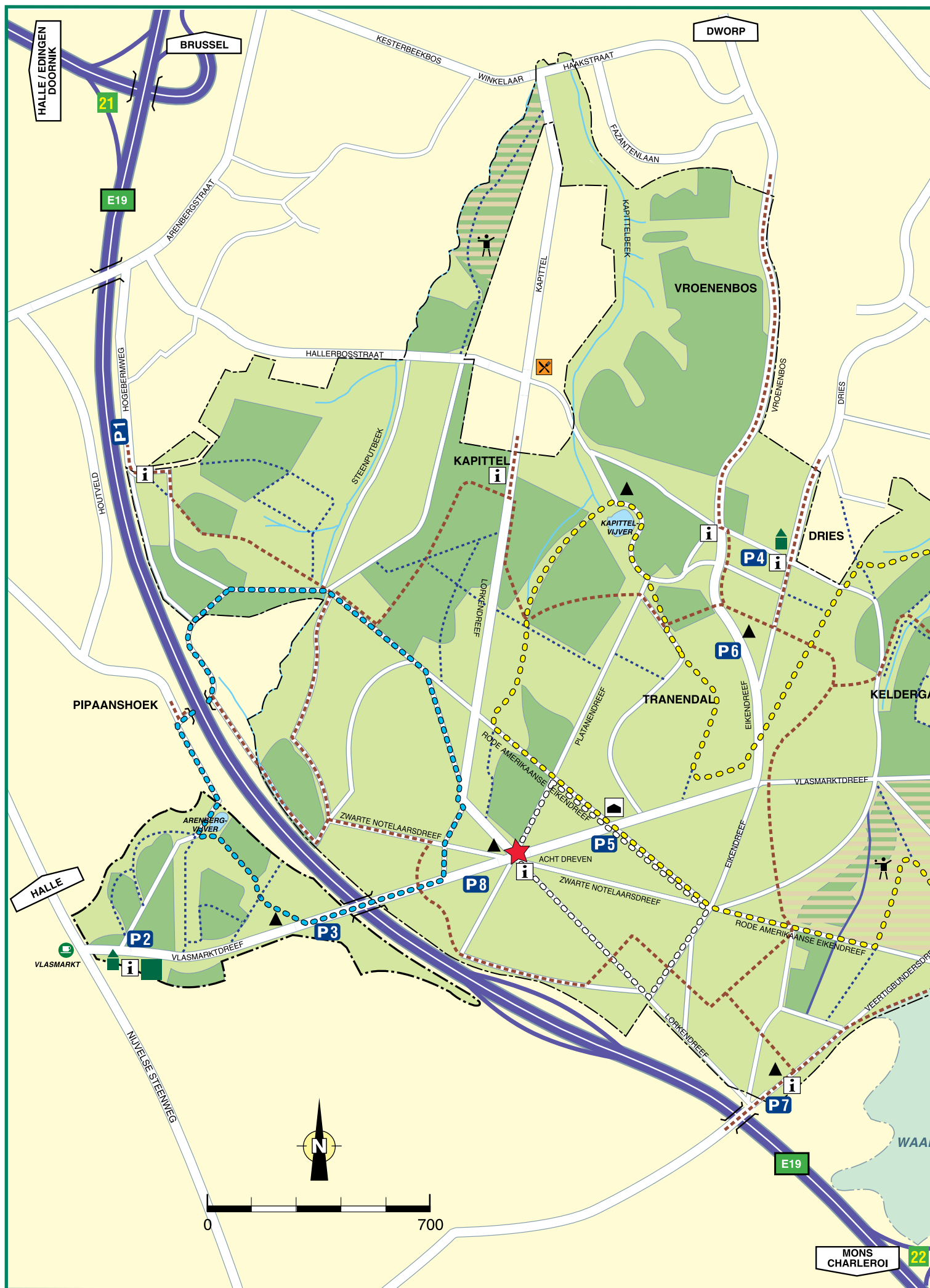
GENIETEN GEBLAZEN

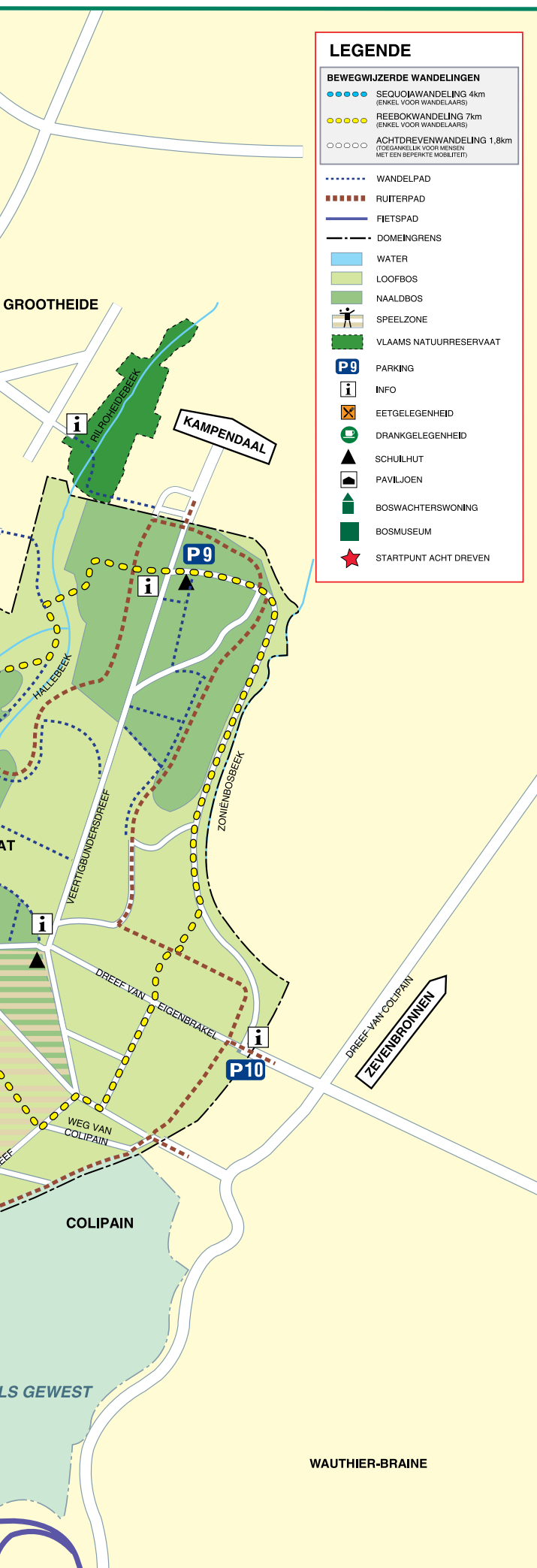
Wandelaars, fietsers en ruiters kunnen het hele jaar door terecht in het Hallerbos. Loop je er langs van half april tot begin mei, bedenk dan dat je er vast niet de enige bezoeker bent... Gelukkig is het Hallerbos groot genoeg en perfect uitgerust om zoveel wandelaars ineens op te vangen.

Foto: Jeroen Mentens

Op stap!

Hallerbos

START

Alle startplaatsen zijn te bereiken via de afrit 21 (Halle) op de E19 Brussel-Parijs, tevens de aansluiting met de E429 richting Doornik, die tegelijk de grote ring rond Halle vormt. Volg de E429 tot aan de tweede verkeerslichten, bij het kruispunt met de Nijvelsesteenweg (N28). Daar afslaan richting Nijvel. Vervolgens:

- Start aan Bosmuseum (P2 op kaart) of aan de achtsprong 'Acht Dreven' (bij P8 op kaart), beide gelegen langs de Vlasmarktdreef, zijstraat van de Nijvelsesteenweg (na 2,5 km op deze steenweg linksaf). Parking Bosmuseum P2 ligt langs de Vlasmarktdreef na 200 meter aan de linkerzijde. Voor 'Acht Dreven' verder volgen, de snelwegbrug over.
- Startplaats Hogebermweg (P1 op kaart): op de Nijvelsesteenweg al eerder, ter hoogte van het kruispunt met Warande/Maasdal, naar links de wegwijzer 'P Hallerbos' volgen. Onmiddellijk na de snelwegbrug naar rechts en doorrijden tot aan het bos.

BEWEGWIJZERDE WANDELROUTES

- 1,8 km, wit, Achtdrevenwandeling (start op achtsprong Acht Dreven, bij P8)
- 4 km, blauw, Sequoiawandeling (start op P3 en P8)
- 7 km, geel, Reebokwandeling (start aan jachtpaviljoen, bij P5)

TOEGANKELIJKHEID

Laarzen of stevige stapschoenen zijn aangewezen. Geschikt voor kinderwagens met grote wielen. Honden welkom, aan de leiband.

PERSONEN MET EEN HANDICAP

Het Achtdrevenpad (1,8 km) is aangepast voor minder mobiele en slechtziende personen. Het parcours is vrij vlak en op regelmatige afstanden staan zitbanken. Aan het jachtpaviljoen staat een aangepaste picknicktafel.

ONTHAAL

- Bosmuseum, bij P2 langs de Vlasmarktdreef, op 200 meter van de Nijvelsesteenweg. Van half april tot begin mei (bloeiende voorjaarsflora) en in oktober (Week van het Bos) open op zondag van 14u tot 17u.
- Toerisme Halle, Grote Markt 1 bus 1, 1500 Halle, 02-356 42 59, toerisme@halle.be, www.toerisme-halle.be

OPENBAAR VERVOER

- NMBS: station Halle
- Weekdagen: Lijn 114 (Halle-Braine L'Alleud) van NMBS-station Halle tot halte Vlasmarktdreef (8 minuten bus). Uurregeling op www.infotec.be.
- Zaterdag, zondag en feestdagen: Lijn 156 (Halle-Lembeek) van NMBS-station Halle tot halte Lembeek Congo (17 minuten bus + 20 minuten wandelen tot Vlasmarktdreef). Uurregeling op www.delijn.be.

MEER INFO

- Agentschap voor Natuur en Bos, Beheerregio Groenendaal, 02-658 24 60, vbr.anb@vlaanderen.be, www.natuurenbos.be/hallerbos
- Jean-Pierre Lanis, 0479-67 94 34, jeanpierre.lanis@lne.vlaanderen.be of Pierre Kestemont, 0499-94 93 41, pierre.kestemont@lne.vlaanderen.be (boswachters van het Agentschap voor Natuur en Bos)

MENS VOOR DE LENS

tekst

Jan Loos

foto's

Lars Soerink (Vilda)

Nog meer van Lars op
www.vildaphoto.net
www.soerink.com

Schape op heide

Natuurfotografie volgens Lars Soerink

'Pronken met andermans veren'

Het is een troosteloze, druilerige winterdag wanneer we richting Nationaal Park De Meinweg in Nederlands Limburg rijden. Geen natuurgebied beantwoordt zo aan de definitie van 'grenspark'; De Meinweg ligt immers wat verloren in een uithoek van Nederland en wordt aan drie kanten omgeven door Duitsland. Het is er 1 800 hectare lang en breed genieten van een fascinerend lappendeken van bossen, venen en fleurige heide vol gagel- en wilgenstruwelen.

Een bijzonder rijke verscheidenheid waarin een schat aan planten en dieren zich meer dan thuis voelt – zo is dit zelfs het enige Limburgse gebied waarin de adder nog voorkomt. En als het aan de Nederlandse staatssecretaris Henk Bleker en diens gevreesde nieuwe 'Natuurwet' ligt, ook nog eens de enige plek in heel Nederland – samen met de Veluwe – waar everzwijnen nog te zien mogen zijn. Overal elders zijn ze vogelvrij verklaard.

Kortom, een ware speeltuin voor natuurfotografen. Geen betere plek dus om af te spreken met natuurfotograaf Lars Soerink, 'de Hollandse connectie' in het Vlaamse natuurfotografencollectief Vilda.

'WHITE VAN-MAN'

Op de parking van het Nationaal Park staat al een wit busje. Lars is ons dus voor. Meer nog dan aan zijn fototoestel, herken je de natuurfotograaf immers aan zijn vervoermiddel. Bij voorkeur iets met bus-allures wegens plaats zat voor

fototoestellen, statieven en een overnachting vlakbij de plek waar je pakweg om 6 uur 's ochtends in je schuiltent wil zitten.

Omwille van het miezerweertje verwachten we een teleurgestelde, over het gebrek aan licht sakkerende foto's. Niets van dat alles, want Lars blijkt een bijzonder goedlachse kerel te zijn die staat te popelen om het gebied in te trekken. Uiteraard niet zonder meer dan eens te checken of zijn busje wel tiptop afgesloten is, daarbij gruwelverhalen opdispend over grote diefstallen van fotografisch materiaal – nog zo'n kenmerk van échte natuurfotografen...

Onder collega's is Lars Soerink geen onbekende. Met de regelmaat van een klok kan je zijn foto's bewonderen in onder meer *Roots* (het vroegere *Grasduinen*) en allerhande publicaties van Vogelbescherming Nederland, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer... Als huisfotograaf van de 20 Nationale Parken brengt hij ook de

mooiste plekjes van Nederland in beeld, van Nationaal Park Schiermonnikoog in het noorden tot het grensoverschrijdende Nationaal Park De Zoom-Kalmthoutse Heide in het zuiden, alles samen goed voor zo'n 120 000 hectare aan natuurschoon oftewel 3% van Nederland.

Het meest is Lars verknocht aan het Nationaal Park Veluwezoom. Het is dan ook geen toeval dat hij aan de rand van het gebied is gaan wonen, nota bene in dezelfde straat als Ruben Smit – nog zo'n icoon van de Nederlandse natuurfotografie.

MET DANK AAN DONALD DUCK

Naar eigen zeggen voelt Lars zich helemaal geen natuurfotograaf. "Die zitten doorgaans in camouflagepak", grapt hij. "Ik voel me veeleer een gewoon fotograaf die mensen probeert te overtuigen van het belang van de natuur". Een aangeboren visie, zo blijkt, want al van kindsbeen af wou Lars de natuur zo dicht mogelijk bij de mensen brengen. Zo propte hij tijdens talloze zoektochten in de natuur

zijn broekzakken vol kikkers, kevers en wormen om ze thuis te laten bewonderen. Er kwam pas een einde aan de dieren mishandeling toen de jarige Lars bij een abonnement op het tijdschriftje Donald Duck een gratis cameraatje kreeg. Van dan af overtuigde Lars iedereen van de schoonheid van de natuur zonder dat zijn moeder de kevers uit zijn broekzakken moest halen om te voorkomen dat ze mee de wasmachine ingingen...

Daar was het al van bij het prille begin allemaal om te doen: de schoonheid van de natuur aan zoveel mogelijk mensen laten zien. "Dat enthousiasme is gebleven", zegt Lars, "en het werd tegelijkertijd ook een motief om steeds betere beelden te maken. Als mensen bij het zien van mijn foto's even enthousiast worden als ikzelf was bij het zien van het origineel, is het beeld voor mij geslaagd. Een opleiding fotografie heb ik nooit gevolgd, ik ben volledig autodidact. Ik ben ook niet zo gefocust op de technische aspecten van fotografie, maar het is wel het ideale me-

—————
Kwartelkoning bij zonsondergang
—————

→ "Er zitten duizenden beelden klaar in mijn hoofd. Rest nu enkel nog die ook daadwerkelijk vast te leggen."

—
Kruiend ijs op het IJsselmeer
—

=====

Molen bij Loenderveense Plas

Visdieven in vlucht

Hermelijn

Portret van edelhert

Oeverpieper op Engels gras

=====

dium om mijn enthousiasme over de natuur te delen met anderen. De natuur is eindeloos boeiend.”

“Als je me zou vragen wat mijn mooiste fotoverhaal is, zou ik niet eens kunnen kiezen. Die keer toen ik miertjes fotografeerde misschien, en ik te zien kreeg hoe deze diertjes zich organiseren, op rooftocht trekken, gaan plunderen bij andere kolonies? Of de paar dagen die ik op Schiermonnikoog doorbracht tussen de lepelaars en mij compleet één met hen voelde. Of was het dat spannend moment toen ik de tijd uit het oog verloor tijdens het fotograferen van zeehonden en door het opkomend tij van de oever was afgesneden door een diepe geul met sterk stromend water... Soms ga ik zo op in het verhaal, dat ik zelfs vergeet af te drukken.”

VONKJE GEZOCHT

Een zo groot mogelijk draagvlak creëren voor natuur, daar draait het om. Behalve

fotograaf is hij daarom ook communicatieskundige bij de Nederlandse Vogelbescherming én hoofdredacteur van het ledenblad. Zijn jarenlange ervaring maakte zijn visie alleen maar sterker. “Als je mensen wil inspireren, doe je dat beter met een ‘dichtbij-huis-meesje’ dan met een klapekster. Daar hebben mensen meer gevoel bij, een gevoel van sympathie en herkenning. Professionele natuurbeschermers zijn echter vaker bezig met de kwetsbare, zeldzaam geworden soorten, die dan vaak nog eens gebaat zijn met zo weinig mogelijk verstoring. Volkomen terecht hoor, maar daar bouw je helaas geen draagvlak mee.”

“In dat opzicht is de natuur soms beter af met een mix van biologen en anders opgeleide medewerkers, want voor het werken aan het maatschappelijk draagvlak zijn die laatsten vaak een meerwaarde. Wat ons écht zou moeten interesseren, is welk vonkje iemand nodig heeft om iets te doen voor de natuur.

Als naar aanleiding van een lezing van mij één iemand besluit om lid te worden van een natuurvereniging, is mijn avond geslaagd."

Hoewel het weer rampzalig blijft, wil Lars geen kans op een unieke foto missen en sleurt hij zijn statief en loodzware rugzak boordevol fotografisch materiaal kilometers lang mee tijdens onze tocht door De Meinweg. De fotograaf in hem rust nooit en af en toe houdt hij dan ook halt voor de subtiele schakeringen van winterse heide en gagel, een boom die zich wonderlijk splitst, de lichtinval op het Elfenmeer... Wanneer we op de terugweg niet minder dan acht spelende blauwe kiekendieven bemerken, zie je Lars zichtbaar genieten. "Ik heb vandaag maar één foto genomen, maar deze ervaring maakt van vandaag toch een ongelooflijke dag". Op de parking staat ondertussen nog een tweede wit busje. Vast nóg een natuurfotograaf...

WALLONIE

tekst

Jan Loos

foto's

Rollin Verlinde (Vilda)

Johan van de Watering

Lars Soerink (Vilda)

Jeroen Mentens (Vilda)

Yves Adams (Vilda)

René Dumoulin

Franck Hidvegi

Wouter Pattyn (Naturalight)

Oostkantons

Oernatuur tussen Ardennen en Eifel

De Hoge Venen

Beschermd sinds 1957, vormen 4 500 hectare natuur in de Hoge Venen niet alleen het oudste natuurreservaat van Wallonië, ze zijn met stip ook het bekendste natuurgebied ten zuiden van de taalgrens. Terwijl toponiemen als Signal de Botrange en Baraque Michel als verplichte kennis gebeiteld zitten in de eindtermen van het onderwijs, omvatten de 72 000 hectare bossen en venen van het nog veel uitgestrektere natuurpark Hoge Venen-Eifel ook tal van minder bekende plaatsen en natuurgebieden. Qua schoonheid en ecologische waarde moeten die vaak niet onderdoen voor de alom bekende toeristische topbestemmingen.

Het hoogplateau van de Hoge Venen is één van de laatste stukken wildernis in ons land. Het ligt in en rondom de vierhoek Spa-Eupen-Monchau-Malmedy. De kern van het gebied is een bergrug van oude leisteen, met toppen tot 694 meter boven zeeniveau. Op de schrale, moeilijk waterdoorlatende bodem vormden zich 10 000 jaar geleden de eerste hoogvenen. In dit desolate oerlandschap getuigen opvallende zwerfstenen, oude turfkuilen en monumentale grenspalen van een rijk maar woelig verleden.

EXTREEM KLIMAAT

Met ongeveer 200 dagen neerslag, 150 dagen mist en amper 20 dagen zon per jaar is het op de Hoge Venen overwegend somber en vochtig. Zelfs de zomer is koel en nat. De winters zijn hier lang en bar, soms zelfs Siberisch koud. De meteoroloog telt gemiddeld 134 vorstdagen en 43 dagen sneeuwbedekking. Vriesnachten van -20°C zijn geen uitzondering. De eerste vorst treedt doorgaans al in vóór eind september, de laatste vorst wordt geregis-

treerd rond eind mei. De eerste sneeuw valt gemiddeld al rond 11 november, terwijl de laatste sneeuw pas eind mei smelt. Met een gemiddelde jaartemperatuur van amper 6,5°C en juni-juli-augustus als enige vorstvrije maanden hoeft het niet te verbazen dat de hoogvlakte door de eeuwen heen quasi onbewoond bleef.

Het weer kan hier ook onverwacht omslaan. De met water verzadigde veenbodem maakt dat er plotse mist kan komen opzetten, die elk oriëntatiepunt wegneemt. Wees dus op je hoede als je de mystieke schoonheid van dit extreme landschap wil komen proeven! Even snel als de mist is komen opzetten, kan hij ook weer oplossen. Maar dat gebeurt lang niet altijd...

EEN WOUD VAN BOSSEN

Tot in de Middeleeuwen waren de Hoge Venen nog voor 90% bedekt door een loofwoud, hoofdzakelijk beukenbos en eikenbos met berken. In de eeuwen die volgden, werd het bos gedeeltelijk gekapt en weggebrand om plaats te maken voor

Veenmos

Foto: Rollin Verlinde

Foto: Wouter Pattyn

meer open veen en natte heide, waarop de omliggende dorpsgemeenschappen hun schapen lieten grazen.

Vanaf 1740, in de Pruisische periode, werd heel wat open veenland beplant met sparren. Vandaag nemen naaldbomen nog steeds 90% van de beboste oppervlakte van de Hoge Venen voor hun rekening. Die leveren kwaliteitshout voor zagerijen, papiernijverheid en paneelindustrie, maar qua natuurwaarde zijn ze minder interessant; het is de uitgestrektheid en de afwisseling met loofbos, veen en beekvalleien die van dit gebied een ecologische topper maken. Wat bosoppervlakte betreft, speelt hier een andere dimensie dan in de rest van ons land. Het Hertogenwoud alleen al, aan de noordkant van de Hoge Venen, is 12 000 hectare groot, oftewel drie keer het hele Zoniënwood. Als je ergens nog écht kunt verdwalen, dan is het hier wel!

REUZENSpons

Overall in de Hoge Venen zie je dikke groene veenmoskussens. Veenmos is een kleine,

primitieve sporenplant die in natte, voedselarme omstandigheden leeft. Veenmos groeit aan de bovenkant aan, terwijl het aan de onderkant afsterft. Zo ontstaat er na verloop van tijd een dikke laag dood plantenmateriaal die 'veen' wordt genoemd.

Het veenmos slurpt als een reuzenspons enorme hoeveelheden water op. Het kan tot 20 keer zijn eigen drooggewicht aan grond- en regenwater opnemen; 100 gram veenmos kan dus tot 2 liter water opzuigen! Daardoor kan *sphagnum*, zoals veenmos ook wel genoemd wordt, ook prima overleven in tijden van droogte. Niet alleen het levende veenmos, maar ook de onderliggende, afgestorven veenlaag kan grote hoeveelheden water absorberen en vervolgens traag weer afgeven.

VEENLIJKEN

Veenmos verzuurt de omgeving, doordat de plant basische mineralen opneemt uit het regenwater en verzurende waterstofionen afgeeft. De zure omgeving heeft een conserverende werking. Het zure water

Duizenden jaren van uiterst trage veenvorming en eeuwenlang hard menselijk labeur boetseerden de Hoge Venen tot een landschap dat in België zijn gelijke niet kent.

De laatste wildernis van België is hard en meedogenloos, maar ook bloedmooi in elk seizoen.

Foto: Oostkantons

remt de groei van afbraakbacteriën en micro-organismen die normaal voor rotting zouden moeten zorgen. Ook het ontbreken van zuurstof in het natte veenpakket voorkomt de afbraak van dood materiaal.

Zo zorgt veenmos ervoor dat zijn eigen afgestorven delen niet vergaan of maar uiterst traag worden afgebroken, alleszins trager dan de aangroei aan het groene uiteinde. De zure, zuurstofarme omgeving maakt ook dat mensen en dieren die eeuwen geleden in het veen zijn gestorven – de zogenaamde veenlijken – vaak heel goed bewaard zijn gebleven.

TRAGE GROEI

Doordat het de mineralen uit het regenwater filtert om in zijn eigen groei te voorzien, creëert veenmos een voedselarme bodem om zich heen. Hierdoor kunnen maar weinig andere plantensoorten in een veengebied overleven. Veenmos breidt zich ook in de breedte uit en koloniseert zo een heel gebied.

Toch groeit veenmos bijzonder traag. Door de arme, zure bodem en het barre klimaat groeit sphagnum slechts 1 millimeter per jaar. Het veenmos doet er bijgevolg 1 000 jaar over om een veenpakket van 1 meter dikte te vormen. Op sommige plaatsen in de Hoge Venen is de veenlaag tot 7 meter dik, het resultaat van maar liefst 7 000 jaar onafgebroken, trage veenvorming!

LAAG- EN HOOGVEEN

Zolang het veen afhankelijk is van grondwater, spreken we van laagveen. Zodra het levende deel van het veen boven de lokale grondwatertafel uitstijgt en nog uitsluitend gevoed wordt door neerslagwater, spreken we van hoogveen. Op de toppen van de Hoge Venen hebben we vaker te maken met hoogveen, omdat de hele omgeving lager gelegen is en het bijgevolg uitgesloten is dat grondwaterstromen daar aan de oppervlakte zouden komen om het veen van onderuit te voeden. Het vocht komt hier per definitie uit de lucht! Op de afhellende flanken van het hoogplateau, waar kwelwater uit de bodem opborrelt, treedt wél laagveen op.

BRUIN GOUD

Vanaf de Middeleeuwen werden overal in Europa veenlagen afgegraven en te drogen gelegd. De 'turf' die men zo bekwam, deed dienst als brandstof. Omdat veel mensen in die tijd hun geld verdienden met het 'uitvenen', werd turf ook wel 'het bruine goud' genoemd. Door de turfontginning ontstonden her en der in de Hoge Venen ondiepe kuilen die meteen vol water liepen. De meeste zijn vandaag nog goed herkenbaar in het landschap.

PINGORUÏNES

Ook goed herkenbaar zijn de pingoruïnes die je her en der in de Hoge Venen vindt. 'Pingo' is een Eskimo-benaming voor een vorstbult in arctische gebieden; een ronde

Veen met pingoruïne

Foto: Lars Soerink

heuvel met een diameter van enkele tientallen tot honderden meters, waarvan het inwendige bestaat uit een lensvormige ijsmassa. Vandaag bestaan dergelijke vorstheuvelds enkel in de permanent bevroren bodem – de permafrost – van Alaska, Canada, Groenland en Siberië, maar tot aan het einde van de vorige ijstijd – zo'n 10 000 jaar geleden – trof je ze ook overal in het landschap van de Hoge Ardennen aan.

Een pingo ontstaat door de aangroei van een ijslens vlak onder het oppervlak. Ideaal voor pingovorming zijn plaatsen waar de permafrost niet helemaal gesloten is en kwelwater door gaten in de permafrost kan dringen. Daardoor groeit de ondergrondse ijslens en wordt de bovenliggende grond omhooggeduwd. Zo vormt zich een heuvel die tientallen meters hoog kan worden.

Toen op het einde van de laatste ijstijd de bodem begon te ontdooien, gleden de toplagen van de vorstheuvelds langs de flanken van de onderliggende ijsbellen omlaag. Terwijl zo'n ijsbel smolt, zakten de voormalige heuvel in elkaar. Tenslotte bleef er in het landschap een depressie achter die tot acht meter diep kon zijn, omringd door een wal van grond die van de vorstheuvel was gegleden.

Doorgaans vormde zich meteen een meer in de depressie, waarin vervolgens gedurende duizenden jaren veenvorming zou optreden. Zo'n ven met een ronde,

ovale of hoefijzervormige aarden omwal-
ling eromheen noemt men een pingoruïne.
Als je weet dat het veen één millimeter per
jaar aangroeit, dan verschaffen de pollen
en vegetatieresten in een doorsnede van
een pingoruïne ons een schat aan infor-
matie over de vegetatiegeschiedenis en de
klimaatontwikkeling sinds de laatste ijstijd.

BARRAGES, BARRAGES,...

Het hemelwater dat op het dak van België
valt en later weer uit de turfbodem sijpelt,
wordt verzameld in kleine beekjes. Naar-
mate die samenvloeien en aanzwellen als
ze de flanken van het hoogplateau afdalen,
ontstaan echte bergbeken. In verschillen-
de windrichtingen banen Helle (Hil), Roer
(Rur), Bayehon, Trôs Marets, Holzwarche
en Warche, Eau Rouge, Polleur en Hoëgne,
Getzbach, Vesder (Weser), Gileppe en hun
zijbeekjes zich soms rustig, soms onstuimig
klaterend een weg door de venen en uitges-
trekte bossen, naar de omliggende dalen.

Onderweg wordt het veenwater zoveel
mogelijk opgevangen in vijf grote stuw-
meren, waarvan vier op Belgische bodem.
De oudste en bekendste stuwdam in de
Hoge Venen is die van de Gileppe. De bouw
werd voltooid in 1875. Een kolossale stenen
leeuw, die wel 130 ton weegt en 13,5 meter
hoog is, maakt de stuwdam nog indrukwek-
kender. Aanvankelijk zou het water uit het
meer vooral gebruikt worden voor de Ver-
vierse textielindustrie. Die had maar liefst
40 miljoen liter water per dag nodig. Daar-
naast hebben ook de Vesder (in Eupen) en
de Warche (in Bütgenbach en Robertville)
hun eigen stuwmere. Vandaag leveren de
stuwmere van de Hoge Venen drinkwater
voor meer dan een miljoen mensen en een
stukje groene elektriciteit.

VENENKIP

De Hoge Venen herbergen een schat aan
dieren en planten. Eén van de meest de-
licate soorten is het korhoen; in de Hoge
Venen huist de laatste Belgische popula-
tie van deze zeldzame 'venenkip'. In het
voorjaar verzamelen de fel gekleurde
hanen zich op arena's in het veen. In een
spectaculair baltsritueel meten ze zich
met elkaar en proberen ze de wijfjes voor
zich te winnen.

Andere bijzondere broedvogels in deze om-
geving zijn onder meer ruigpootuil, havik,
grijskopspecht, middelste bonte specht,
sprinkhaanzanger, graspieper en zwarte
ooievaar. Tijdens de jaarlijkse voor- en na-
jaarstrek kan je hier ook raaf, rode wouw en
groepen kraanvogels spotten. Niet zelden
overnachten die laatste ook in het veen. Vas-
te wintergasten onder de vogels zijn klapek-
ster, kruisbek, goudvink en barmsijs.

Overal is groot wild aanwezig – edel-
herten, reeën en everzwijnen – maar de
dichtheid is niet zo groot. In de bossen
huist de wilde kat, en uiteraard is ook de
vos nooit ver weg.

VEENVLINDERS

De Hoge Venen en de beekvalleities op de
flanken vormen ook het leefgebied van ver-
schillende soorten vlinders. Blauwe en rode
vuurvlinder, ringoogparelmoervlinder, pur-
perstreeparemoervlinder, veenbesparel-
moervlinder en zilveren maan zijn zeldzame
pareltjes, gebonden aan bijzondere deel-
biotopen en héél specifieke waardplanten.
Boven de vennetjes jagen 37 soorten libel-
len op kleinere insecten. De Noordse gla-
zenmaker is één van de zeldzaamste.

Zeer typerende veenplanten zijn veen-
pluis en éénarig wollegras. Aan het einde
van de lente vormen ze witte pluisbolle-
tjes. Die bestaan uit zijde-achtige haren
voor het transporteren van de zaden. In
juni tovert de bloeiende beenbreek een
gele gloed rond de vennetjes. Ook de ron-
de zonnedauw is van de partij. De blade-
ren van deze plant zijn voorzien van ten-
takels met daaraan kleverige druppeltjes,
die op dauwdruppels lijken. Daarmee lokt
de plant insecten in de val, die vervolgens
verteerd worden door enzymen die de
plant afscheidt. Op de extreem arme bo-
dem zijn de eiwitten uit de onfortuinlijke
insecten een welkome aanvulling op het
karige menu van de zonnedauw.

Op de droge heide en in het bos kan je
drie soorten bosbessen tegenkomen: de
rode en de blauwe bosbes, en de rijbses.
Andere botanische pareltjes zijn veen-
bes, lavendelheide, kraaiheide, klokjes-
gentiaan en zevenster.

Blauwe vuurvliinder (boven) en
ringoogparelmoervliinder (onder)
op adderwortel.

Foto's: Jeroen Mentens

Veenvorming

Foto: Wouter Pattyn

Baltsende korhaan

Foto: Yves Adams

Klapekster

Foto: René Dumoulin

GROOTSCHALIG NATUURHERSTEL

Van 2007 tot eind 2011 liep in heel het natuurreservaat van de Hoge Venen én in een aantal aanpalende bossen het Life-project Hautes Fagnes, gefinancierd door Europa en het Waals Gewest. Dit natuurherstelproject beoogde de omvorming van maar liefst 1 130 hectare monotone sparrenaanplanten naar de vroegere heide- en veengronden.

Op heel wat plaatsen – 220 hectare in totaal – werd de heide gerestaureerd door te maaien en de humusrijke bovenlaag af te schrapen. Dit zogenaamde ‘plaggen’ bevordert het ontkiemen van de typische heidevegetaties met dopheide, struikheide en bosbessen. Verder zijn voorbereidingen getroffen om, als vanouds, begrazing met schapen mogelijk te maken.

Door aanleg van dijken en het dichtstoppen van oude draineerbuizen en afwateringsgrachten werd op sommige plaatsen het pijpenstrootje – een woekerende grassoort – verdrongen. Zo krijgt de typische veenvegetatie met sphagnum de gelegenheid om zich opnieuw te ontwikkelen.

SLENKEN-BULTENMOERAS

Wandelen is in de Hoge Venen alleen toegestaan op de paden. Overigens zou je toch niet buiten de vlonderpaden kunnen wandelen. Ze lopen door een zompig moeras waaruit pollen van pijpenstrootje

omhoogsteken; vanop enige afstand bekeken lijken die een mooi grastapijt te vormen, maar tussen de bulten van pijpenstro lopen diepe, modderige slenken waarin je al snel een enkel verzwikt of zelfs breekt.

RODE VLAG

De zones in de Hoge Venen die zijn aangeduid met een C zijn enkel toegankelijk onder begeleiding. De D-zones zijn zelfs volstrekt verboden terrein.

In voorjaar en zomer kan het hier ondanks het relatief koude klimaat tijdelijk toch heet en droog zijn. Bij brandgevaar worden alle veengebieden meteen gesloten, en worden rode brandvlaggen gehesen aan de invalswegen. Dan is alleen de Fagne de la Poleûr, tussen Baraque Michel en Mont Rigi, nog toegankelijk. Ondanks deze voorzorgsmaatregelen verwoestte een grote brand in de droge aprilmaand van 2011 honderden hectare veen. Maar geen nood, het veen zal zich op termijn wel herstellen.

Herstelwerk zal er ook nodig zijn aan de plankenpaden die vanaf de Baraque Michel langs de Helle richting Eupen lopen; die zijn immers volledig weggebrand, waardoor het bekendste wandelparcours van de Hoge Venen tijdelijk niet meer toegankelijk is. Gelukkig zijn er volop alternatieven...

Ontwakend veen

Foto: Johan van de Watering

Veenpluis

Foto: Franck Hidvegi

Brug over de Getzbach

Foto: Jeroen Mentens

tekst
foto's

Jan Loos
 Wouter Pattyn (Naturalight)
 Yves Adams (Vilda)
 Hugo Willocx

Over plankenbrugjes door sprookjesland

Het Brackvenn

Het Brackvenn, langs weerskanten van de N67 tussen Eupen en Monchau (D), is één van de absolute parels van de Hoge Venen. Avontuurlijke vlonderpaden en brugjes loodsen je door een lappendeken van imposante veenmosbulten, heide, vennetjes en kletsnatte broekbossen. Je wandelt onder knoestige berken en wilgen door, waarop talloze soorten mossen en korstmossen groeien.

Het Brackvenn is omringd door het immense Hertogenwoud. Weer of geen weer, een tocht door het veengebied is in alle omstandigheden wondermooi. Welk pad je ook neemt, vroeg of laat voert de wandeling je langs een pingoruïne, want die liggen hier behoorlijk dik gezaaid.

KEIZER KARELS BED

Kies je voor de noordoostelijke hoek, tegen de Duitse grens, dan kom je 'Kaiser Karls Bettstatt' tegen. De legende wil dat keizer Karel de Grote hier ooit tijdens een jachtpartij de weg kwijtraakte en nood-

gedwongen de nacht moest doorbrengen tussen twee grote rotsblokken. De grootste van de twee megalieten is vijf meter lang en twee meter breed. Door beide rotsblokken lopen opvallende witte kwartsietaders.

BEVERGEWELD

Het landschap van het Brackvenn is het resultaat van duizenden jaren veenvorming, de inwerking van woeste natuurkrachten en eeuwenlang menselijk labeur. Tussen 2007 en 2011 zette het Life-project Hautes Fagnes met grootschalig natuurherstel

de kers op de taart. Maar een landschap is nooit helemaal af...

Onlangs sloop een nieuwe landschapsvormer het Brackvenn binnen. Een familie bevers heeft één van de vele beekjes gekoloniseerd die samen de prille bovenloop van de Getzbach vormen. Op verschillende plaatsen is het beekje nu afgedamd met knappe beverdammen. Daardoor zijn echte bevermeertjes ontstaan. In en rond die meertjes zie je indrukwekkende, verse knaagsporen; grote bomen zijn probleemloos geveld of staan nog net overeind, omringd door knabbelschilfers. Het Life-project mag dan afgelopen zijn, de natuurinrichting is hier ook voor de toekomst verzekerd. Welkom, bever!

WANDELING

Op pagina 42-43 vind je een kaart van het noordelijk én het zuidelijk deel van het Brackvenn, langs beide zijden van de N67, mét de toegankelijke wegen en plankenpaden in het gebied. Het Brackvenn wordt doorkruist door een GR-route en twee bewegwijzerde wandelingen. Geen enkele bewegwijzerde route beperkt zich echter tot het eigenlijke Brackvenn. De beste in-

druk van het schilderachtig mooie Brackvenn krijg je door zelf een lusvormige wandeling uit te stippelen.

In de fiche met praktische info vind je alvast ook een suggestie voor een volledig bewegwijzerde wandeling die langs het Brackvenn passeert, maar die nog een heel eind verder loopt (21 km). In latere nummers van LANDSCHAP komen we zeker nog terug op andere wandelmogelijkheden in deze omgeving!

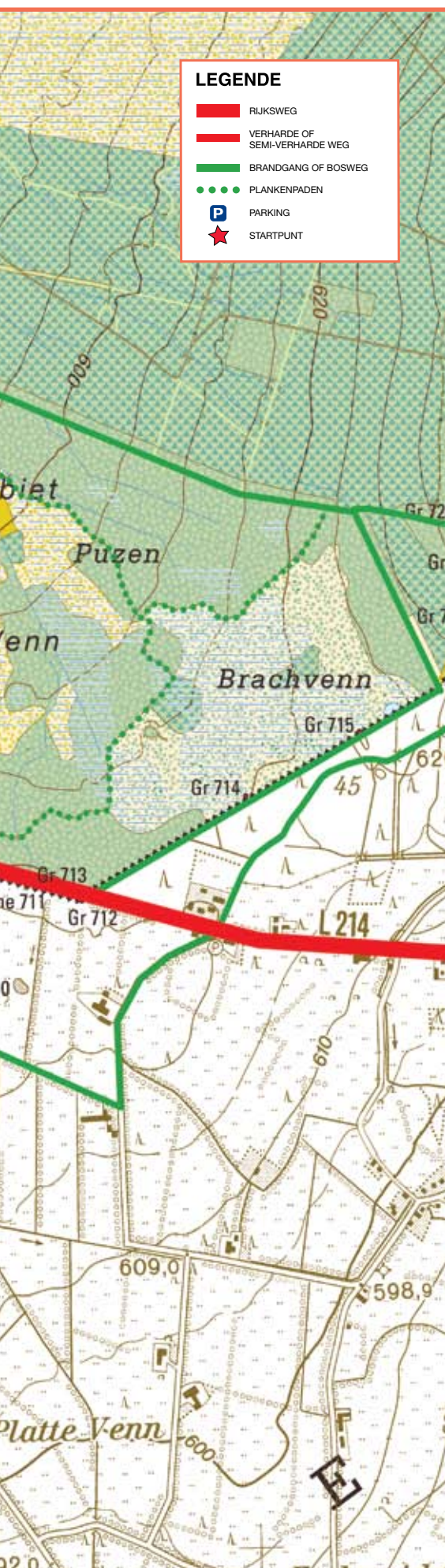
Vennetje

Foto: Yves Adams

Ruigpootuil Kruisbek

Foto's: Hugo Willocx

Op stap!

Brackvenn

START

Op één van de parkings in het Brackvenn, langs de N67 van Eupen naar Mützenich (D) en Monschau (D). Eupen is gemakkelijk te bereiken via de afrit 38 op de E40 Luik-Aachen (D).

- Parking 'Nahtsief': komende vanuit Eupen, ligt deze parking aan de linkerkant, 700 meter voor de grens.
- 'Grenzparking': komende vanuit Eupen, ligt deze parking aan de rechterkant, 100 meter voor de grens.

ONTHAAL

- Natuurcentrum Haus Ternell, tevens CRIE d'Eupen (Centre Régional d'Initiation à l'Environnement), Ternell 2/3, 4700 Eupen, 087-55 23 13, info@ternell.be, www.ternell.be. Gelegen langs de N67 tussen Eupen en Monchau, niet ver van het Brackvenn. Ruime parking. Toeristische balie, museum en café-restaurant.
- Centre Nature de Botrange / Maison du Parc Naturel Hautes Fagnes-Eifel, Route de Botrange 131, 4950 Robertville, 080-44 03 00, info@botrange.be, www.botrange.be. Dit is het centrale bezoekerscentrum van de Hoge Venen, in de omgeving van Botrange en Baraque Michel, maar wel een flink eind van het Brackvenn verwijderd. Ruime parking.
- Tourist Info Eupen, Marktplatz 7, 4700 Eupen, 087-55 34 50, info@eupen-info.be, www.eupen-info.be.
- Dienst voor Toerisme van de Oostkantons, Mühlenbachstraße 2, 4780 Sankt-Vith, 080-22 76 64, info@eastbelgium.com, www.eastbelgium.com.

TOEGANKELIJKHEID

Stevige wandelschoenen of laarzen zijn een must. Wandelen is enkel toegestaan op de paden. Toegang verboden als de rode vlag (brand- of ander gevaar) uithangt; alle info daarover op 080-44 72 73 (Direction Nature et Forêts). Zacht glooiend gebied, geen steile hellingen. Honden niet toegelaten, zelfs niet aan de leiband. Slechts deels geschikt voor kinderwagens.

PERSONEN MET EEN HANDICAP

Vanop de parking Nahtsief loopt een asfaltweg het natuurgebied in. Vanop die weg kan je het noordelijk deel goed overschouwen. Aan die noordkant van de N67 zijn de overige paden – brandwegen langs de rand van het veen of vlonderpaden door het moeras – ofwel te nat, te reliëfrijk of te smal voor rolstoelen. Aan de zuidkant zijn de plankenpaden breder, maar hier en daar vormen trapjes een flinke hindernis.

WANDELKAART

Toeristische wandelkaart Hoge Venen, te koop in de onthaalpunten (zie onthaal), bij het NGI, www.ngi.be, of bij AltiplanoBooks, www.altiplanobooks.be.

BEWEGWIJZERDE ROUTE DIE HET BRACKVENN AANDOET

Aan Haus Ternell (zie onthaal) start een wandeling van 21 km, bewegwijzerd met een opstaande rode rechthoek. Die wandeling loopt door het Hertogenwoud en volgt delen van de prachtige valleien van de Helle en de Getzbach. Behalve het Brackvenn krijg je ook andere minder gekende veengebieden te zien, zoals het *Allgemeines Venn* en *Kutenhart*. Deze wandeling is reliëfrijk en zeker niet geschikt voor kinderwagens of rolstoelen.

MEER INFO

Jan Loos, 0495-32 53 30, info@landschapvzw.be

NIEUWS

foto Johan van de Watering
(bosanemoon)

LANDSCHAP VZW ZOEKT JOBSTUDENTEN

Tijdens weekends en schoolvakanties is Landschap vzw overal in Vlaanderen aanwezig op beurzen en evenementen om promotie te voeren. Assertieve medewerkers spreken bezoekers aan en overtuigen hen om lid te worden van Landschap vzw. Ben je communicatief en sociaal vaardig, sta je 300% achter het natuurbehoud, volg je hoger onderwijs en voldoe je aan alle voorwaarden om als jobstudent te werken? Dan ben jij misschien de geknipte persoon om ons ledenwerfteam te vervullen! Mail ons op jobstudent@landschapvzw.be of bel 0495-32 53 30.

ALTIPLANO BOOKS OPENT WINKEL IN GENT

Begin 2012 opende onze partner Altiplano Books een nieuwe winkel in Gent. Voor reisgidsen, fiets- en wandelkaarten en natuurboeken kan je voortaan terecht in de Bagattenstraat 5 in hartje Gent. Daarnaast blijft Altiplano Books zijn volledige gamma ook aanbieden via postorder. Een greep uit het aanbod en de openingsuren van de nieuwe winkel vind je op www.altiplanobooks.be.

WiSent-It

WORKSHOPS NATUURFOTOGRAFIE

De knappe natuurbeelden in dit tijdschrift zijn van de hand van verschillende steengoede natuurfotografen. Eén van die kunstenaars is Johan van de Watering. Johan organiseert regelmatig workshops natuurfotografie. Heb je net een digitale spiegelreflexcamera aangeschaft en wil je er het beste uit halen? Of fotografeer je al wat langer, maar wil je nog mooiere natuurfoto's maken? Dan zijn deze workshops een ideale manier om je fotovaardigheden te verbeteren. Alle info vind je op www.johanvandewatering.nl of mail naar info@johanvandewatering.nl.

BEZORG ONS JE E-MAIL

Heb je geen boodschap aan al die sociale media, maar wil je af en toe wel eens een e-mail van Landschap vzw ontvangen met belangrijke mededelingen of aankondigingen van bijzondere activiteiten? Dan is het misschien goed dat je ons even je e-mailadres bezorgt. De meeste leden noteren hun mailadres meteen bij inschrijving, maar wie via overschrijving lid wordt, heeft die kans niet. Hebben we jouw mailadres nog niet, dan zijn we graag bereid om dat aan te vullen in onze database. Stuur een mailtje naar info@landschapvzw.be en we brengen het in orde.

LANDSCHAP VZW OP FACEBOOK

Sinds enige tijd heeft Landschap vzw een eigen pagina op Facebook. Daarop posten we bijna dagelijks allerlei nieuwtjes over natuur en landschap. Je vindt er aankondigingen van activiteiten, links naar interessante artikels uit kranten en weekbladen, foto's genomen door onze leden, etc... Help Landschap vzw groeien op Facebook en geef onze pagina een 'vind ik leuk'. Je krijgt dan automatisch een bericht als er een nieuwtje aan onze Facebook-pagina is toegevoegd.

OOK DIT ZIJN PARTNERS VAN LANDSCHAP VZW

Agentschap voor
Natuur en Bos

fotografie
tomlinster.be

NATIONAL GEOGRAPHIC INSTITUUT
INSTITUT GEOGRAPHIQUE NATIONAL

NATURAL LIGHT.be
www.light.be

UITGELICHT

Mysterieuze geitenmelker

tekst

Jan Loos

foto

Lars Soerink
(Vilda)

Zien kan je hem nauwelijks, want zijn grijsbruine verenpak bezorgt hem de perfecte camouflage als hij overdag tegen de grond of een boomtak zit aangedrukt. De geheimzinnige nachtzwaluw is een uitgesproken schemer- en nachtdier. Hij broedt op de bodem, bij voorkeur op de overgang van bos naar heide of veen, in zogenaam-

de 'boomheide'. Horen kan je hem echter wel: zijn snorrende zang – een monotoon geratel – is op zwoele zomeravonden tot ver in de omtrek te horen. Daarvoor is het wachten tot mei-juni, want de vogel brengt de winter door in het midden en zuiden van Afrika en is uiteindelijk maar een paar maanden per jaar bij ons.

De witte vlekken op de staart en de vleugels van het mannetje spelen een rol bij de hofmakerij. De man vliegt dan in grote kringen om het vrouwtje heen en maakt daarbij een klappend geluid.

Een oude naam voor de nachtzwaluw is 'geitenmelker'. Het heidevolkje was ervan overtuigd dat de vogel 's nachts melk kwam drinken bij schapen en geiten. In werkelijkheid leeft de nachtzwaluw uitsluitend van insecten, die hij in de vlucht onderschept.

In België en Nederland is de nachtzwaluw een schaarse broedvogel.

foto's

Rudi Dujardin
Edgard Verhasselt
Dieder Plu
Nationaal Park De Biesbosch

De natuur in!

VOOR GEWONE GELEIDE WANDELINGEN EN BEVERSAFARI'S GELDT:

Deelname:

Gratis voor leden van Landschap vzw. Niet-leden betalen 2,50 euro per persoon of 5 euro per gezin.

Alleen voor uitzonderlijke activiteiten (dassennocturnes, kajaktochten,...) wordt ook aan de leden een bijdrage gevraagd.

Met uitzondering van de daguitstap van 24 juni duren alle activiteiten ongeveer 2,5 uur, maximaal 3 uur. Vooraf inschrijven is enkel nodig voor de dassennocturnes en de uitstap naar De Biesbosch.

Contact voor alle activiteiten:

info@landschapvzw.be
of 0495-32 53 30

ZONDAG 22 APRIL

BEVERSAFARI LANGS DE GRENSMAAS

In het uiterste oosten van Limburg is de Grensmaas niet alleen de administratieve grens tussen Vlaanderen en Nederland, de rivier vormt er samen met de aanpalende grindgaten en oude Maasarmen ook het leefgebied van menige beverfamilie. We trekken met het hele gezin op beversafari. De bever zelf zullen we overdag niet te zien krijgen, maar zijn knaag- en loopsporen des te meer! Kinderen krijgen na afloop een beverkoek en een beverdiploma.

Afspraak: zondag 22 april om 14u aan 'De Wisen', Medaerstraat 42, 3650 Dilsen-Stokkem.

ZONDAG 20 MEI

VOGELS KIJKEN IN DE REUSELSE MOEREN

In het uiterste noorden van Mol-Postel, op de grens met Arendonk en het Nederlandse Reusel, liggen de Postelse en Reuselse Moeren. Het Nederlandse deel van het gebied wordt beheerd door Staatsbosbeheer. In dit prachtige laagveen met typisch Kempense vennen huist in deze periode een grote kokmeeuwkolonie. Geoorde futen en andere vogels profiteren van de waakzaamheid van de meeuwen en zoeken beschutting in de drukte van de kolonie. Sfeer en mooie waarnemingen gegarandeerd!

Afspraak: zondag 20 mei om 14u aan restaurant 'Postelsche Hofstee', Reuselweg 66 in 2400 Mol. Gelegen ten noorden van de E34, langs de baan van de abdij van Mol-Postel naar het Nederlandse Reusel.

ZATERDAGEN 26 MEI EN 2 JUNI

WANDELLEN OP PLATEAU DES TAILLES

Rondom de alom bekende Baraque de Fraiture, langs de snelweg E25 van Luik naar Neufchâteau, strekt zich een immens veengebied uit: het Plateau des Tailles.

Op de zaterdagen 26 mei en 2 juni organiseert Landschap vzw geleide wandelingen in deze hoogvlakte, als voorprogramma van een avondje beverdammen bekijken en dassen begluren (zie verder). We brengen een bezoek aan de belangrijkste verwezenlijkingen van het Europees Life-natuurherstelproject dat hier recent werd uitgevoerd. We beklimmen de gloednieuwe uitkijktorens en volgen de plankenpaden door het veen. Het Plateau des Tailles staat bekend als hotspot voor het waarnemen van edelherten; met wat geluk krijg je er eentje in de kijker... Je kan uiteraard ook aan deze activiteit deelnemen zonder deel te nemen aan de dassennocturne.

Afspraak: zaterdag 26 mei of 2 juni om 14u op de parking van frituur 'Baraque Fraiture', vlakbij afrit 50 (La Roche-Vielsalm) op

ZOMERVAKANTIE 2012 – WANDELINGEN AAN DE KUST

Van 1 juli tot en met 31 augustus organiseert Landschap vzw dagelijks geleide natuurwandelingen in verschillende duin-, polder- en schorregieden aan de Vlaamse kust. Ons gedetailleerd zomerprogramma vind je in het volgende nummer van LANDSCHAP. Wie in West-Vlaanderen woont of er deze zomer met vakantie is, kan elke dag op een toffe natuurwandeling rekenen! Orchideeën bewonderen in een vochtige duinpanne, wandelen tussen Shetlandpony's, vogels kijken op slikken en schorren, speuren naar militair erfgoed op het strand, of ontdekken hoe ons drinkwater gewonnen wordt uit de duinen... er is voor elk wat wils!

de E25 Luik-Neufchâteau; na 200 meter richting Vielsalm aan de rechterkant.

ZATERDAGEN 26 MEI EN 2 JUNI

BEVERDAMMEN EN DASSEN BEGLUREN!

We trekken naar een bever- en dassensite in de Hoge Ardennen. Bevers krijg je niet met zekerheid te zien, maar indrukwekkende beverdammen en omgeknaagde bomen mag je nu al aanvinken op je verlanglijstje. Vanuit een schuilhut bij een nabijgelegen dassenburcht kan je later op de avond de dassen voorbij zien struinen en van dichtbij observeren als ze hun ondergrondse schuilplaats verlaten en op jacht vertrekken. De schuilhut biedt slechts plaats aan 15 personen, reserveer dus tijdig een zitje voor deze unieke natuurervaring!

Afspraak: zaterdag 26 mei of 2 juni om 18u30 op de parking van frituur 'Baraque Fraiture', vlakbij afrit 50 (La Roche-Vielsalm) op de E25 Luik-Neufchâteau; na 200 meter richting Vielsalm aan de rechterkant.

Deelname: 10 euro per volwassene, 5 euro per kind (-12 jaar). Vooraf inschrijven is een must! Graag via info@landschapvzw.be of 0495-32 53 30.

Zin in een weekendje Ardennen? Contacteer ons voor suggesties omtrent overnachting en uitgestippelde wandelingen in de buurt.

ZONDAG 24 JUNI

DAGUITSTAP NAAR DE BIESBOSCH

Ter gelegenheid van de eerste verjaardag van Landschap vzw organiseren we een gezinsuitstap naar het Nationaal Park De Biesbosch in Nederland. In dit waterrijke gebied bij Dordrecht, 45 minuten rijden vanuit Antwerpen, werd de bever voor het eerst weer geherintroduceerd in de Lage Landen. Dit fenomenale natuurgebied werd uitvoerig beschreven in het allereerste nummer van LANDSCHAP (juli 2011). We maken er een toffe daguitstap van, met een bezoek aan het Biesboschcentrum Dordrecht en naar keuze een geleide wandeling door het gebied, een rondvaart met toerboot of een avontuurlijke kajactocht over de talloze waterlopen en door de mangrove-achtige wilgenvloedbossen. De recreatiemogelijkheden zijn hier zo divers dat het programma op maat kan worden aangepast naar ieders wens. Dit wordt een feest voor het hele gezin!

Afspraak: Exacte afspraakplaatsen en vervoermiddelen (carpool of autocar) worden later bepaald in functie van het aantal ingeschreven deelnemers en de woonplaats van de deelnemers. We zoeken voor jou de goedkoopste formule en rekenen enkel de kosten van vervoer en kajakverhuur of rondvaart aan jou door. Vooraf inschrijven is een must. Dat kan via info@landschapvzw.be of 0495-32 53 30.

Das

Foto: Rudi Dujardin

Zomer in de IJzermunding

Foto: Edgard Verhasselt

Kokmeeuw

Foto: Dieder Plu

Kinderen op een griendark

Foto: Nationaal Park De Biesbosch

Ecodurver Lieven!

Lieven krijgt de Velt-speld uitgereikt als dank voor zijn ecologische inspanningen. Hij is de oprichter van een biologisch landbouwbedrijf waar oogstaandeelhouders zelf hun groenten en fruit komen oogsten. In zijn bezoekerscentrum kunnen bezoekers straks meer leren over biologische landbouw.

www.velt.be

ZET JIJ JE OOK IN VOOR EEN MILIEUVRIENDELIJKE WERELD?
WORD DAN OOK ECODURVER EN VRAAG JE SPELDJE AAN BIJ Velt!